
Анатоль Кудравец

...Здалося, быццам Ты – гэта ня Ты,
А сьветлы цень далёкага жыцця...

Успамін пра шэршню

З дзёньнікаў несучаснага чалавека

Пісьмовы стол стаяў упрытык да вакна, і Віктар Пятровіч убачыў шэршню адразу, як толькі падышоў. Той ляжаў на ніжняй пярэчцы аконнай рамы, уткнуўшыся носам у куток, утвораны перасячэньнем пафарбаванага дрэва і шкла. Нават для шэршніў – некаранаваных цароў мухападобных – то быў занадта вялікі экзэмпляр. Каб памераў – сантыметраў з пяць, ня меней. Адно было ненатуральна: шумны і грозны ў сваім лёгным жыцці, цяпер ён уяўляў сабой ня болей як наглядную ілюстрацыю да ўрока пра аднаго з прадстаўнікоў незлічонай арміі насякомых.

Віктар Пятровіч асьцярожна ўзяў лёгкае, як пёрка, крылатае цельца, паклаў на далонь. Чорна-рудае ў грудзях і сьветла-жоўтае ў хвасьце, пераціснутае ў поясе, як грузінскі танцор на сцэне. Галава з пукатымі, нібы семкі ільну, вачамі і раскінутымі ўбакі мяцёлкамі цёмна-рыжых вусікаў. Кароценькія пярэднія і даўжэй-

шыя заднія лахматыя лапкі пакорліва стуленыя: пярэднія – пад грудзьмі, заднія – пад жыватом. Вялікія – на ўсё цела – сьлюдыяна-перапончатая крыльцы складзеныя паралельна, быццам гатовыя ў любы момант разьвінуцца для палёту. Прыгожае крылатае дзіва прыроды...

Шэршні вяліся недзе на гарышчы. Жылі сваёй сям’ёй, сваім, схаваным ад чужых вачэй жыцьцём. Людзям не дакучалі, і людзі ставіліся да іх цяропліва, выпускалі, калі каторы з няпрошаных крылатых гасьцей залятаў на веранду ці ў пакой. Гэтаму ж лахматаму бедалазе не пашанцавала. Хутчэй за ўсё заляцеў, калі было расчыненае вакно. Вакно зачынілі, людзі паехалі, і ён застаўся адзін на ўсю пустую хату. За вакном было сьвятло, зялёная лістота і воля і, па ўсім, ён адчайна біўся ў шкло, спрабуючы вырвацца з пасткі, у якую трапіў, пакуль не зьнямогся.

Нешта ад чалавека, якога сабралі ў апошнюю дарогу, было ў гэтым мёртвым стварэньні, у гэтых пакорліва складзеных пад грудзьмі лахматых лапках, у каляна наструненых мяцёлках жоўта-чорных вусікаў. Не сказаць, каб Віктар Пятровіч быў чалавек сентыментальны, але гэтую заалагічную знаходку ня выкінуў, як зрабіў бы з асой, ці чмялём, ці мухай, а асьцярожна паклаў назад на пярэчку, бліжэй да сьвятла: хай паляжыць, хай яшчэ п а ж ы в е. Зрабіў ён гэта хутчэй машынальна, з сумам пазіраючы ў вакно. Думкі ягоныя былі занятыя працай, што нечакана звалілася на яго. Была яна простая і няпростая. Ён перабіраў, перачытваў запісныя кніжкі свайго старога сябра-журналіста Івана Дзям’янавіча Верхаўца. Трэці і апошні інфаркт дагнаў яго ў чарговай камандзіроўцы ў гатэльным нумары абласнога гораду. Ні нітрагліцэрына, ні валідол, драбок якога так і не растаў пад языком, не ўратавалі, а “хуткая” спазьнілася.

У труне Іван Дзям’янавіч ляжаў, як жывы, спакойны і сьветлы. Сьмерць прыйшла раптоўна і не пасьпела пакінуць на твары ні знаку пакуты, ні знаку зацяжной хваробы. Болей: здавалася, нібыта нябожчык наважыўся сказаць нешта вясёлае ці калючае, як гэта ўмеў пры жыцьці, ды не пасьпеў.

Іхняя дружба пачалася яшчэ ў студэнцкія гады, калі разам вучыліся і некалькі гадоў жылі ў адным пакоі інтэрнату. Тады проста Віця і Ваня, а пазьней ужо – Віктар Пятровіч і Іван Дзям’янавіч, хаця між сабой заўсёды Віця і Ваня. Калі жылі паблізу, у адным горадзе, сустракаліся часта, калі разьязджаліся далей адзін ад аднаго, – перапісваліся. Праўда, “разьязджаўся” Іван Дзям’янавіч, а Віктар Пятровіч як зачапіўся за Менск, так і прырос. Віктару Пятровічу здавалася, што ён ведае свайго сябра ўсяго – ад вусоў, якія той завёў у апошнія гады, да самага донца душы, і толькі стоячы ля труны, раптам адкрыў для сябе, што вусы ў таго рыжыя. Дасюль лічыў, што яны ў Івана Дзям’янавіча чорныя, праўда, пасья пачалі патрохі сівець. Сьветла-сівымі былі яны і ў гэты разьвітальны зямны час, але ў каранях сваіх, ля самай скуры, былі рыжыя. Рыжыя дык рыжыя, ці гэта важна пасья таго страшнага, што здарылася? Сьмерць усё спрашчае і абясцэньвае, але думка гэтая назойліва вярталася і вярталася ў галаву. Вярталася тады, калі стаяў ля труны, вярнулася цяпер, як толькі ўбачыў гэтага рыжага вусатага шэршні з пакорліва, па-чалавечы рытуальна складзенымі пад грудзьмі лапкамі.

На дварэ стаяла лета, за вакном раскашавала зеляніна. І вясной, і цяпер дажджоў хапала, і ўсё, што магло і хацела расьці і буяць, расло і буяла.

За час, пакуль гаспадар адсутнічаў, у кутку падаконьніка знадворку павук сплёў касьнічок павуціны, у які пасьпелі трапіць некалькі парашуцікаў дзьмухаўца і белы пялёстак язьміну, вялікі куст якога рос тут жа, пад вакном. Віктар Пятровіч любіў востры пах язьміну. Язьмін адцвьітаў. Малюсенькую галінку яго на чатыры лісты і чатыры белыя кветачкі гаспадар адламаў раніцай, і цяпер яна стаяла на вакне. На адным з лістоў зелена сьвяцілася празрыстая кропля начнога дажджу.

Дык вось, Іван Дзям’янавіч, Ваня. Усё сваё журналісцкае жыцьцё, дзе б ні даводзілася працаваць, а папрацаваў ён і ў раённых, і ў абласных, і ў рэспубліканскіх газетах, ён правёўу рангу разьязднога карэспандэнта. У рэдакцыі затрымліваўся роўна на столькі часу, колькі трэба было, каб “адпісацца”, і зноў зьбіраўся ў дарогу. Дарога была ягонай стыхіяй. Для дарогі, каб быць аўтаномна незалежным, ён купіў некалі магутны “ІЖ”, які і цяпер стаяў у бацькі ў прыбудовы. З дарогі і прывезьлі яго з гэтым неразгадана-вясёлым намёкам на твары. Нягледзячы на стараннасьць і безадказнасьць, ні ў адной рэдакцыі Іван Дзям’янавіч не даслужыўся нават да загадчыка аддзелу. Ніколі ня быў партыйным. “Уступі ў партыю – зробіць начальнікам. Начальнік павінен камандаваць, а я гэтага не люблю і ня ўмею. Каб адчуваць сябе камандзірам, мне хапае і жонкі, а яна ў мяне ёсьць. Я ведаю, як гэта цяжка – быць камандзірам”. Калі папраўдзе, то і сямейнага камандзіра з яго ня выйшла. Але што цяпер даганяць.

Перад тым, як назаўсёды зачыніць над вусатым тварам паркалёва-барвовае века труны і апусьціць труну ў зямлю, паплечнікі казалі некалькі скупых прмоваў. Пра тое, што гэта быў надзейны таварыш і адданы справе працаўнік. Гаварылі пра складанасьць часу і няўдзячнасьць лёсу. Словы пра час і лёс нібыта павінны былі хоць нейкім чынам апраўдаць недаравальную сьціпласць кар’еры нябожчыка. Традыцыйна жоўты пясчаны пагорак магілы з лёгкім, зьбітым з двух карычневых брускоў крыжам у галавах чарговы раз засьведчыў недаўгавечнасьць прысутнасьці яшчэ аднаго чалавека на гэтым сьвеце. Было чалавеку ўсяго пяцьдзясят шэсьць гадоў. Пасьля сябе ён пакінуў удаву, сына і цэлы чамадан нататнікаў – запісных кніжак і блакнотаў.

Мінуў год, і ўдава перадала чамадан Віктару Пятровічу. Каб паглядзеў, ці няма там чаго-небудзь вартага. “Сама я баюся браць іх у рукі. Ён не дазваляў гэтага рабіць пры жыцьці, хай будзе так і цяпер”, – патлумачыла яна сваё рашэньне. У сына была чыста тэхнічная прафэсія, і да ўсякай літаратурнай пісаніны ён быў глуха абыякавы. І да бацькавай таксама.

І вось гэты вылізаны да белізны па кантах і вуглах чамадан стаіць на падлозе недалёка ад стала; лёгкае, белае з сярэдзіны вечка адкінута. У чамадане – невялічкіх памераў блакноты і блакноцікі, малафарматныя запісныя кніжачкі, – усё такое, што добра месціцца ў любой дарожнай кішэні і што лёгка знайсці, калі трэба запісаць нейкую думку, ці лічбу, ці прозьвішча, – тое чарнавое, з чаго лепяцца газетныя матэрыялы. Віктар Пятровіч праглядаў гэтыя кніжачкі і блакноцікі, адкладваў убок, побач з чамаданам, горка гэтая ўсё большала і большала. Апрача канкрэтнай жыцьцёвай фактуры – убачанага і пачутага – у іх было шмат цытатаў з твораў класікаў мастацкай літаратуры, філосафаў, выпісак з газэтаў,

“мудрых” думак і прымавак. Усё гэта аўтар меркаваў некалі скарыстаць. Не пасьпеў.

Перабраўшы і перачытаўшы ўвесь рукапісны багаж свайго сябра, Віктар Пятровіч з сумам зазначыў, што ў ім не было нічога такога, што можна было б рэкамендаваць да друку, ды і самога Івана Дзям’янавіча ў запісах было надта мала. Ягонае жыццё заставалася па-за межамі гэтай папяровай спадчыны. З прачытанага цяжка было нават уявіць, што за чалавек рабіў гэтыя запісы, пра што ён думаў, што яго хвалявала і наогул – ці хвалявала хоць нешта.

Некалі яшчэ студэнтам Іван Дзям’янавіч спрабаваў пісаць аповяданні. Адно з іх нават было надрукаванае ў літаратурнай газеце. Аповяданне хвалілі за псіхалагізм і жыццёвую праўду, аўтару прарочылі будучыню пісьменьніка. У пісьменьнікі Іван Дзям’янавіч не пайшоў. Застаўся ў журналістыцы, як сам любіў паўтараць, “адданым рабом сельгасадзелу”. Рабом то рабом, хай сабе, але тое “пісьменьніцкае”, што на пачатку журналісцкай кар’еры бліснула, як яркі чырвоны вугельчык у шэрым попеле, не магло прапасьці бясьсьледна, пайсьці ў пясок. Тым болей што яно не-не ды і пракідалася ў ягоных сухіх газетных публікацыях – то каларытным чалавечым партрэтам, то вострым народным слоўцам. Урэшце, Іван Дзям’янавіч быў жывы чалавек, і ўсё чалавечае было пры ім. Ён любіў гуляць у шахматы. У яго быў матацыкл, на якім ён шастаў па дарогах і бездаражы. Дзе яно, тое яго – чалавечае?

Так думаў Віктар Пятровіч, пазіраючы на зялёную перспектыву далі, што адкрывалася за вакном. Прачытаныя запісныя кніжкі і блакноцікі адказу на ягоныя пытаньні не давалі. Праўда, заставаліся непрагледжанымі яшчэ некалькі тоўстых блакнотаў фармату школьнага сшытка ў аднолькава каляных чорных вокладках. Іх Віктар Пятровіч знайшоў на сподзе чамадана пад старымі газетамі.

Віктар Пятровіч узяў у рукі адзін блакнот, другі, пагартаў, пачытаў і зразумеў, чаму яны ляжалі на самым сподзе чамадана, схаваныя пад газетамі. Іван Дзям’янавіч не хацеў, каб напісанае ў іх чытаў нехта, а перш за ўсё – жонка. Там была ягоная тайна, і тайна гэтая была жанчына. Віктар Пятровіч ведаў пра гэтую тайну свайго сябра, Іван Дзям’янавіч трохі расказваў пра яе, як ведаў і тое, што яна сталася галоўнай прычынай першага інфаркту нябожчыка. Уцякаючы ад яе, Іван Дзям’янавіч зьехаў з Беларусі ні блізка ні далёка, аж на Сахалін. “Чэхаў не пабаяўся ўбачыць гэты дзікі востраў у конным дзевятнаццатым стагоддзі, то чаго мне баяцца ў касмічным дваццатым?” – зводзіў ён на жарт кожную спробу дазнацца пра сапраўдную прычыну свайго неардынарнага рашэння. Праўда, гэтае рашэнне актыўна падтрымала і жонка Івана Дзям’янавіча – чалавек імпульсіўны і лёгкі на пад’ём. Можа, яна пра нешта здагадвалася ці нешта адчувала, а можа, і не. Неяк у час застольнай бяседы яна сказала жонцы Віктара Пятровіча: “Мой Ваня несучасны чалавек. Як неданошаны. Усе ягоныя аднакурсьнікі да нечага імкнуцца, нечага дабіваюцца, а ён як прыбіўся да раёнкі, так і прымёрз”. Сказана гэта было на ўсё застольле, чуў гэта і сам “несучасны” Ваня, – і хоць бы якая рэакцыя. І сама жонка паводзіла сябе з ім, як з несучасным. Магла загуляцца недзе да дванацатай ночы, пасья пазваніць і, як пра нейкую дробязь, сказаць: “Ваня, я тут затрымалася ў Людзі, то ўжо дамоў не паеду, позна”. – “Ня едзь”, – спакойна дазваляў Іван Дзям’янавіч і пасья ні словам, ні

паўсловам не ўспамінаў пра той начны званок. Такіх званкоў з гадамі ўсё болела.

Далёкага вострава Сахаліна Іван Дзям’янавіч не збаяўся, з Беларусі зьехаў, але ад “тайны” ня ўцёк. І аднойчы, сьціснуты з усіх бакоў у душным гарадскім аўтобусе, раптам адчуў, што яму не хапае паветра, што задыхаецца, і млява асунуўся людзям пад ногі. Як трапіў у рэанімацыю, а адтуль у трупярню, Іван Дзям’янавіч ня памятаў. “Найцяжэйшы інфаркт і як вынік яго – сьмерць”, – было заключэньне ўрачоў.

“З усёй той інфарктнай эпапеі ў маёй памяці цьмяна, як з глыбокага сну, засталася адчуваньне, нібыта я дома і мама мае мяне малога, толькі чамусці ў халоднай вадзе, а сваёй цёплай рукой трымае за ножку. Пасьля нейчы далёкі, як царкоўны звон, голас – і ўсё”, – расказваў ён Віктару Пятровічу.

Перад тым, як замкнуць сваю ледзяную гасьцьёўню і пайсьці дамоў, дзяжурная па трупярні жанчынка затрымалася позіркам на голых нагах адзінага пацыента, якога прывезьлі з рэанімацыі ў канцы дня. Яе насыцярожыў іхні колер. “Нейкі ён быў не такі, як ва ўсіх, каго забіраюць. Ён быў сьветлы, жывы”. Жанчынка памацала адну нагу, другую, пачула, што яны не па лядоўні цёплыя, і падняла крык.

Іван Дзям’янавіч пайшоў па другім крузе: зноў рэанімацыя, рэабілітацыя і гэтак далей. Гэты круг даў Івану Дзям’янавічу яшчэ дванаццаць гадоў жыцьця, магчымасьць вярнуцца ў Беларусь і... з дзясятка новых запісных кніжачак.

Першая старонка чорнага бланкота пачыналася цытатай моднага Дэйла Карнегі і невялічкай прыпіскай уладальніка бланкота.

“Ніколі не жаніцеся, пакуль не навучыцеся гаварыць жанчыне прыемнае. Хваліць жанчыну да вясельля – справа густу. Але пасьля вясельля – гэта пытаньне жыцьцёвай неабходнасьці і ўласнай бясьпекі. Сямейнае жыцьцё – ня месца для лабавых атак і адкрытасьці. Гэта поле для дыпламатычнай дзейнасьці”.

...Маладзец Дэйл. Глядзіш у корань. Хаця... З кампліментаў, што я нагаварыў сваёй жоначцы і пасьля жаніцьбы, і да таго, можна было б цэлы малітоўнік скласьці, а толку... Як была далёкай ледзяной планетай, такой і застаецца. І, вядома, застаецца. Бо гэта ўжо ня столькі факт душы, колькі факт біялогіі. Як сказаў бы Дарвін, бабы – гэта від, які хутчэй вымра, чым пераменіцца...

І ў гэтых сваіх бланкотах Іван Дзям’янавіч заставаўся бяскрыўдна-расхрыстаным, як і ў самім жыцьці, але нейкая душэўная трэшчынка, можа, нават надлом адразу пачуліся Віктару Пятровічу. Хаця ў каго няма той трэшчынкі? Болей здзівілі вершы. Ніколі і намёкам Іван Дзям’янавіч не выдаваў, што забаўляецца вершаванымі практыкаваньнямі. Ажно забаўляўся і не сказаць, што несур’эзна. А яшчэ здзівіла Віктара Пятровіча сьмеласьць, з якой гэты сухар сельгасаддзелу пісаў пра інтымнае, што было між ім і асобай, якую ён далікатна называў “пані”. Відно было, што гэта ня хворая фантазія пісакі, а тое сапраўднае, што звязвала яго і яе. Кожны з обоіх меў непрыдуманьня прэтэнзіі адно да аднаго і правы на гэтыя прэтэнзіі. Правы закраналі глыбокія сардэчныя нетры, не заблудзіцца ў якіх ці сьвядома заблудзіцца маглі толькі тыя,

каго яны датычыліся. Аднаго з дваіх ужо не было, а другая, хто ведае, дзе яна і як яна? Ва ўсякім выпадку, на пахаваньні Віктар Пятровіч ня бачыў яе. Але тады, калі рабіліся запісы ў гэтых чорных бланках, іх было двое, абое былі маладыя і жылі маладосьцю.

Усё, што было ў бланках, Віктар Пятровіч пераліцаваў на машынцы. Зрабіць гэта было нескладана: почырк у Івана Дзям’янавіча быў пашкольнаму дысцыплінаваны і разборлівы. Было ў тых запісах шмат нібыта лішняга, калі браць асновай сюжэту “ён – яна”: то нешта пра пагоду, то нешта пра прыроду, то яшчэ пра нешта... Але ўмешвацца ў напісанае ня стаў: хай застаецца так, як было напісана. Доўга ня ведаў, што рабіць з перадрукаваным. Пасля падумаў: калі чалавек усё гэта так старанна запісваў, то нейкую мэту ён ставіў перад сабой. А якая канчатковая мэта можа быць у чалавека з пяром? Каб напісанае нехта прачытаў. Удава чытаць адмовілася: рабі, Віктар Пятровіч, што хочаш. Сын таксама. Заставалася “пані”. Але сапраўднае яе імя Іван Дзям’янавіч нідзе не называў, і ўсё напісанае пра яе і да яе можна аднесці да каго хочаш ці сьпісаць на творчую выдумку аўтара. І Віктар Пятровіч рашыў аддаць усё на волю чытачоў: яны людзі сур’ёзныя, разьбяруцца самі.

...Быў страшны сардэчны прыступ. Такіх яшчэ ніколі не было, хаця здаралася рознае. Цяжка сказаць, што балела? Нібыта нічога не баліць і баліць усё. Не хапае паветра, шалёны пульс, цела быццам варыцца само ў сабе, цела – кацёл і цела – мяса. І ўсё гэта пры чыстай яснай памяці. Доктара з “хуткай” чакаў, як Бога, глядзеў яму ў вочы, як сабака, які трапіў у воўчую пастку: “Памажы, памажы, даражэнькі...”

Прышло разуменьне: вось так можна і загнуцца, не зрабіўшы і долі таго, што меўся зрабіць. Малады доктар, можа, нават практыкант, паслухаў сэрца, памацаў пульс, зрабіў укол. Пасядзеў ля пасьцелі, яшчэ раз памацаў пульс, спытаў: “Колькі вам гадоў?” – “Трыццаць пяць”. – “Рана”. – “Што рана?” – “Рана збірацца на той сьвет”. Пачакаў яшчэ. Я адчуў, як цяпло паволі пайшло па ўсім целе, і пачалі заплюшчвацца вочы. Доктар устаў. “Цяпер ён будзе спаць. А па-добраму, трэба класыці ў бальніцу”. Сказаў гэта жонцы і пайшоў.

Дзіўна, але страху не было. Была прыкрасьць на сябе, злосьць. Шкода было сына і жонку – за мурашыную валтузьню вакол сямейных, хатніх дробязяў, нявартых і добрага слова.

“Зусім здаровых людзей няма. Усе ці хворыя, ці патэнцыйна хворыя, – гаворыць Яўген Кузьміч. – Усе носяць у сабе ці самі хваробы, ці зародкі гэтых хваробаў, толькі пра гэта ня ведаюць. Але прыходзіць час, зьвініць званок, і іх прывозяць у бальніцу, каб сказаць: “Усё, даражэнькі, збірайся. Ці пад нож, ці яшчэ далей...”

Яўген Кузьміч – наш доктар. Кожную раніцу ён заходзіць у палату, касабока ўскідваючы правае плячо, быццам на ім няёмка сядзіць халат ці адзеньне пад халатам. Заходзіць, каб памераць ціск, памацаць жывот, цьвёрды ён ці мяккі, спытацца, як спалася, што трывожыць і г.д. А заадно і пафіласофстваваць пра жыцьцё. У ягоных словах шмат цікавага.

Чалавек у бальніцы – гэта чалавек горшай расы, ніжэйшай катэгорыі, адгароджаны ад усяго сьвету ня толькі высокім дашчаным плотам і санітаркай на выхадзе з корпусу, а большым – страхам. Страхам, што ты не

такі, як усе, хто ходзіць на волі за тым жа плотам, і што ты ўжо ніколі не будзеш роўны з імі. Ты памечаны, ты – “хворы”, а хворы – горш, чым дзіця. І гавораць з табой, як з дзіцем, і глядзяць на цябе, як на дзіця.

Але першы шок знаходжаньня ў бальніцы мінае, і чалавек сьмялее, перастае саромецца свайго новага статусу. Пачынае адчуваць сябе роўным сярод роўных – тых, хто ціхенька снуе па бальнічных калідорах, пакорна п’е лякарствы, колькі б іх ні далі, есьць пустыя працёртыя кашкі, здае на аналіз кроў, кал, мачу, словам, робіць усё, што патрабуюць дактары. Паціху ён прыходзіць да высновы, што жыцьцё ў бальніцы – таксама жыцьцё і што яно ня горшае за тое, за дашчаным плотам, а ў нечым, можа, і лепшае. Бо тыя, за плотам, шмат чаго ня ведаюць. Ня ведаюць ці не здагадваюцца, што словы “мача”, “кал”, “стул” такія ж раўнапраўныя словы, як і ўсе іншыя, а можа і галоўнейшыя за ўсе іншыя, і што іх ня трэба баяцца, а тым болей саромецца, нібыта яны ня добра пахнуць. Бо ўсё, што стаіць за гэтымі словамі, і ёсьць сапраўднае жыцьцё. Здаровая кроў, добрая мача, своєчасовы стул, моцны сон – што можа быць лепей для чалавека?

Было б на тое маё права, я б кожнага чалавека, як бы ён ні харахорыўся, якім бы здаравякам ні лічыў сябе, хоць раз у пяць гадоў абавязкова клаў бы ў бальніцу. І не гаварыў бы, чым ён хворы, а гаварыў бы, што ён страшэнна хворы і што на гэтым сьвеце яму засталася жыць ня так і шмат, а можа, і зусім мала. А аналізы для пацвярджэньня хваробы рабіць не сьпяшаўся б. Хай сам пашукае сваю хваробу... Хай падумае, паперажывае, хай пераверне ўсё сваё нутро. Хай паспавядаецца перад самім сабой, перад сваім сумленьнем у чаканьні страшнага прысуду, які могуць вынесці дактары. Вось тады нават у самага паганага, самага дзікага, дзе ўсё заплыло лоем ці зарасло чэрствасьцю, прагнасьцю, быдлярствам, можа прагнуцца нешта чалавечае, людское. Пад пражэктарам сьмерці ўсе хочучь быць добрымі, успамінаюць і маму, і Бога. Выпісваў бы я іх бяз страшных прагнозаў. Але папярэдзваў, што праз некалькі гадоў ён зноў вернецца сюды. І вось тады пачнуцца сапраўдныя страхі...

Гэта ісьціна, да якой прыйшоў я сам, сваім розумам. А Яўген Кузьміч гаворыць так:

– Бальніца добрая тым, што дае чалавеку час падумаць. Пра што падумаць? Кожнаму ёсьць пра што падумаць, асабліва калі ён ляжыць на бальнічным ложку, а заўтра яго могуць раскласьці на стале, як абсмаленага кабана.

Гэта праўда: бальніца скупая на эмоцыі. Яна беражэ сілы для большага: жыць ці ня жыць.

Эйнштэйн неяк сказаў:

“Чалавецтву болей за ўсё не хапае лавачкі, каб сесьці і падумаць”.

Салідарны цалкам. Толькі дадам: бальніца і ёсьць тая лавачка – думай колькі хочаш.

У нашай палаце тры ложка. Адзін вольны, на другім храпе, весела пасьвістаючы носам, Рыгор Захаравіч. Некалі дырэктар невялікага заводу, а цяпер васьмідзесяцігадовы пенсіянер – невысокенькі, вёрткі, як малпа, валасаты, зарослы, нібы замшэлы валун ці падгнілая елка. Мне яшчэ не даводзілася сустракаць такіх валасатых людзей. Валасы ўсюды – на грудзях, на сьпіне, на руках, у вушах. Сівенькія і, мусіць, мяккія, як

пух на дзіцячай галоўцы, яны вылазяць адусюль, нават з-пад каўняра на шыі, з-пад рукавоў кашулі. І гэтая ягоная наіўна-ваяўнічая пастава: ускінутая галава, бровы рашуча насупленыя, вочы падведзеныя пад лоб, рука з прамым вялікім пальцам адстаўлена ўбок – яна зараз пакажа на тое, з чым ён катэгарычна нязгодны. А нязгодны ён бывае часта.

– Я лічу, што бялок у мачы можа даць тэмпературу, і калі яны яго ўбярдуць, тэмпературы можа ня быць... А заўтра прыйдзе жонка, і я яе ўзрадую: трыццаць сем і восем, а ем, як конь...

“Яны” – гэта дактары, і яны даюць таблеткі, каб зьбіць тэмпературу. Нягледзячы на “трыццаць сем і восем” Рыгор Захаравіч соладка сьпіць, выдаючы пералівістыя рулады на ўвесь паверх. Мне ня сьпіцца, і я зайздросчу і гэтаму ягонаму сну, і таму, як ён нязлосна крытычна ставіцца да ўсяго ў жыцці.

Жонка прыходзіць да яго кожны дзень (чаго ня скажаш пра маю).

Яна са старой інтэлігенцкай сям’і, сьветленькая, з тонкімі, далікатнымі рысамі твару, разумнымі чорнымі вачамі. Нарадзілася ў Вільнюсе, ведае літоўскую, польскую, нямецкую мовы. Абое любяць літаратуру, музыку. “Вы ведаеце, пра яе дзедзід Лукашэвіча ёсьць у энцыклапедыі Бракгаўза”, – гаворыць Рыгор Захаравіч, і тут рука з вялікім пальцам адстаўлена ўбок.

Прыходзіла і сёньня, прынесла букецік кветак, флакончык адэкалону: “Хай будзе, ты ж любіш памазацца...”

Адносіны іх адно да аднаго па-дзіцячы далікатныя, як у Афанасія Іванавіча і Пульхерыі Іванаўны. Ён жаліцца ёй: “Зноў лазілі ў вену і ўводзілі нешта чырвонае. Ня ведаю, нашто гэта?”

Суцяшае яго: значыць, так трэба. Пытаецца, як ён есьць.

– Нешта стаў лепей.

Яна пайшла, а Рыгор Захаравіч працягвае разважаць, стаўшы ў сваю любімую позу:

– Перш за ўсё павінен сказаць, што з гадамі чалавек не пасьпявае за жыццём. Да апошняга часу ў нас было два абанемнты ў філармонію, а цяпер я вось дзе і без білета. – Бровы высока ўскінуты, ён над нечым задумаўся. – Я вам павінен яшчэ сказаць, што нехта Запрудэр памясьціў сваю мачу ў тры банкі. Адна была ягоная, а дзьве – іншых хворых. І што вы на гэта скажаце? Аналіз жа мог быць няправільны.

Прыходзіць нянечка, прыносіць лякарствы, раскладвае па тумбачках і як пра нейкую дробязь гаворыць:

– У трэцюю палату прывезьлі Карасіка паміраць.

– Як паміраць?

– А так. Рак. Ён ужо ня першы раз тут. Жонкі няма, дзеці дарослыя, паразьехаліся ў адпачынку, а яго куды? У бальніцу.

Нянечка – дзябёлая, рухавая бабка гадоў шасьцідзсяці. Заходзіць часта, любіць пагаварыць. Сама мінчанка. У шаснаццаць гадоў да яе пасватаўся хлопец з Берасьцянскай. Казімірам звалі. Абвянчаліся ў касьцёле, прыйшлі на вяселье, а маладая ў хамут: “Не пайду за яго, мама. Не падабаецца ён мне”. Хлопцава радня пачала ўгаворваць і яе, і маці: “Мы яшчэ год ня будзем пускаць спаць разам. Хай пасталее, прывыкне”. “Надта яны хацелі, каб я была ў іх. Я ўцякла з вяселья. Праз пятнаццаць год паехала ў касьцёл у Краснае. Там, як і ўсюды, жабракі. Я дала пяць рублёў – памаліцца за мёртвых, а побач жанчына – дваццаць пяць. Разга-

варыліся. Ажно гэта была Казімірава жонка. Яны і цяпер жывуць разам, жывуць добра. Ён і тады прыгожы, відны быў, а я маладая, дурная...”

Нянечка пайшла.

– Рыгор Захаравіч, вы ня ведаеце, чаго яна так зачасыціла да нас? Здаецца, гэта ня проста так. І вы на яе так паглядаеце...

Рыгор Захаравіч усміхаецца хітраватай усмешкай:

– Э-э-э, брат, скрыпіць і гнецца.

– Што значыць: скрыпіць і гнецца?

– Дажывеш да маіх васьмідзесяці – будзеш ведаць.

Да васьмідзесяці... Вялікі гумарыст вы, Рыгор Захаравіч!

На дварэ чэрвень, сонца, чыстая маладая зеляніна – як пасля дажджу. У палаце ня хочацца ляжаць, але кашаль не пускае на двор. Зьбіралася прыйсці жонка і не прыйшла. Хаця што “зьбіралася”... Сам жа сказаў, каб не прыходзіла. А вось не прыйшла – і шчыміць нешта. Відаць, пакуе чамадан: узяла пудёўку ў Ялту. Малога ўжо адправіла да маці.

У вакно пазірае месяц, і яго дрыжачае зялёнае святло выклікае няясную трывогу. Здаецца, сабраўся б і пайшоў куды-небудзь за горад – у поле, у лес, каб нікога ня бачыць і ня чуць.

Заснуў толькі пасля дванаццаці і быў разбуджаны шумам і святлом: у палату на каталцы прывезлі новага хворага. Гэта быў мужчына двухмятровага росту. Ён сам злез з каталкі і, цяжка ступаючы, дайшоў да ложка. Лёг, упёрся вачамі ў столь. Аддыхаўся і тады загаварыў:

– Ну, брацьця, у мяне сёння была малафееўская ноч. Думаў, канцы ўжо. Такія дзікія болі.

– Вы хацелі сказаць “варфаламееўская ноч”. Гэта страшная ноч, – паправіў Рыгор Захаравіч.

Мужчына нічога не адказаў, перачакаў трохі і павёў далей:

– Усю падлогу выкачаў, як сабака, думаў ужо не дажджуся гэтай машыны. Тры ўколы дома ўшпілілі, тры тут, пакуль трохі зьнялі боль. Камні з нырак ідуць. Да-а-а, вы праўду казалі, малафееўская ноч.

Двухмятраваму здаравілу з моцна сьцятымі шчэлепамі трэба было выгаварыцца пасля ўсяго перажытага.

– Прайшоў вайну, тры разы быў ранены, а такога ня ведаў. Камандаваў штрафной ротай, штрафным батальёнам – два гады і восем месяцаў. За гэты час прапусьціў праз батальён сямнаццаць тысяч чалавек – цэлую дывізію. Тры рукапашныя. На фронце няма нічога страшней рукапашнай атакі. Успамінаю апошнюю, пад Віцебскам, трэба было ўзяць вышыню. Вёў у атаку сямсот чалавек, а жывымі засталася сорак два. Ішоў з пісталетам, а адкуль зьявілася ў руках вінтоўка са штыхом – ня помню. Раптам бачу немца перад сабой. Як падчапіў яго на штых, так і перакінуў цераз сябе. Сам азьярэў, ды, мусіць, і ён падскочыў. Паспрабуй тут не падскоч. Больш нічога ня памятаю. Вышыню ўзялі. Пасьпеў сказаць пяхотнаму камандзіру, каб пазнаходзілі ўсіх маіх, а сам упаў і заснуў. Дванаццаць гадзінаў спаў як мёртвы.

– Калі я служыў тэлеграфістам у адзінаццатай сібірскай стралковай дывізіі, адзін з камандзіраў, са старых, любіў гаварыць так: “Калі вы яшчэ раз дазволіце сабе так сябе паводзіць, я пашлю вас чысьціць экс-

крэменты”, – уставіў сваё слова Рыгор Захаравіч, павярнуўся на бок і нацягнуў коўдру на галаву.

Новы жыхар палаты хацеў нешта адказаць яму, але, убачыўшы, што адказаць няма каму, прамаўчаў. Аднак доўга маўчаць ня мог і зноў загаварыў, цяпер ужо пра свайго швагра.

– Ён працаваў лабарантам у адным з інстытутаў акадэміі навук. Піў, як чужое, а потым аднойчы рашыўся, выпіў нейкай атруты – і ўсё. Чалавек граматны, ён правільна зрабіў. І жонка, і мы ўсе ўздыхнулі. А то абы што – бягуць да мяне. Перад сьмерцю дзье тысячы пазычыў. Але чорт з імі, гэтымі тысячамі. Разбярэмя. Болей пазычаць ня будзе. Жыцьцё не для слабакоў і ныццаў.

– Вы лічыце, што швагер слабак?

– Не-е... Каб выпіць нейкую брыду, у яго сілы хапіла. А каб кінуць піць... Тут ён слабак. Яму нічога не заставалася. Ня мог разабрацца з сабой. Пазычыць можна і мільён, калі сам варты двух.

– Хто гэта скажа, чаго чалавек варты...

– Сам скажа. Здаровы чалавек павінен ведаць сваю цану.

– І вы ведаеце?

– А то як жа. Раз прайшоў такую вайну і выжыў, і ня проста выжыў, павінны былі Героя даць, ды нешта недзе забуксавала, ордэнам адкупіліся... Колькі разоў як вужака перапаўзаў праз лінію фронту. Прывалачы “языка” – гэта не мяшок бульбы прыцягнуць. Паўзеш, як плугам, каскай зямлю перад сабой арэш...

– І што вас загнала ў штрафнікі? Туды ж проста так не запісвалі...

– Яшчэ як запісвалі... Зампаліту па мордзе зьездзіў. Вярнуўся ад дзеўкі на гадзіну пазьней, а ён дэзерцірства пачаў мне шыць... Ну я яму і ўрэзаў. Каб я ня ведаў сабе цаны... Праўда, цяпер ня тое, цяпер пара ціхіх. Ціхіх падпольшчыкаў. А тады – ці грудзь у крастах, ці галава ў кустах... У мяне тут быў адзін, усё жыцьцё правёў у ваенным трыбунале. Адправілі ў адстаўку – сеў за дзяжурны стол. То яшчэ некалькі гадоў на стук у дзьверы камандаваў: “Увядзіце!”. Яго б на тую вышыню: вазьмі! Ых! – застагнаў ён ці то ад болю, ці то ад успаміну пра той далёкі час, і нарэшце супакоіўся, заціх..

Думаў, што пайшоў на папраўку ці нават болей – паправіўся, а сабраўся спаць і ўбачыў, што хворы. Зноў страх, што не засну. Зрэнкі быццам ажываюць, быццам пачынаюць расьці, я іх чую пад заплюшчанымі павескамі... І як тут ня чуць... Сардэчны прыступ – гэта была правакацыя на іншае. “Без нажа не абысьціся. Але гэта ня страшна”, — гаворыць Яўген Кузьміч. Каму ня страшна, а каму і страшна...

Туга прыйшла, нібы наканаваньне,
Нібы багамі кінуты прысуд.
На павадок душу маю ўзяла
І павяла з сабой... Куды? Навошта?
Душа пра гэта нават не спытала –
Сама пайшла з гатоўнасьцю пакорнай,
Быццам даўно чакала той хвіліны, –
Дурная цёлка так ідзе пад нож.
Душа пайшла... Застаўся я адзін –
Пустая абалонка чалавека
З адтулінай гарачай замест сэрца
І ватаю набітай галавой.

Што можа абалонка без душы?..
 І колькі можа жыць яна пустая?–
 Сядзець, стаяць, хадзіць, маўчаць
 І, быццам жвачку, перажоўваць
 Бясплодны час – сябе?..

Прагульваўся па асфальтаванай дарожцы прыбальнічнага скверыка – шэсьцьдзсят тры крокі ў адзін бок, шэсьцьдзсят тры назад. Густыя кусты зьдзічэлага бэзу, ліпы, канадскія клёны, а за імі – грукат вуліцы: трамвай, машыны. Яшчэ два тыдні таму адчуваў сябе сваім на гэтай дарожцы, яна здавалася ўтульнай і быццам хавала нейкую тайну, нават інтрыгу. Цяпер жа яна і цесная, і брудная, і вышчарбленая, і засыпаная пазьбіванымі ветрам чорнымі галінкамі... І гэты несціханы жалезны бразгат трамвая, ён выводзіць з сябе, б'е па нервах. Трэба хутчэй уцякаць, уцякаць.

Недзе пад раніцу пачуў голас перапёлкі. “Пік-пілік, пік-пілік...” Абавалася ўсяго два разы, але і гэтага хапіла, каб зьдзівіцца і ўзрадавацца: як яна асьмелілася забрацца ў самы цэнтр гораду. Сюды забралася, а як выберацца? Во і яна кліча на прыроду. Пара, пара!

Кожны павінен прайсьці праз ачышчэньне, ачышчэньне хваробай з усім страшным, непрыемным, непрыгожым, балючым, што нясе з сабой хвароба, – боль, ваніты, гарачка... Ачышчэньне чаканьнем сьмерці. Бо не засталося ў чалавека іншага страху, чым страх сьмерці. І вось тады, калі чалавек выйдзе на дарогу т у д ы, калі ўбача і паверыць у ісьцінасьць гэтай дарогі, і што з яе нікуды не сысьці, ня збочыць, і што на ёй няма ні лепшых, ні горшых, ні міністраў, ні адміністратараў, што тут усе г о л ы я і роўныя, а няроўнасьць толькі ў тым, каму адмерана дарога даўжэйшая, а каму карацейшая, адмерана, а ня куплена, і адмерана ня кім-небудзь, а самім Госпадам, вось тады чалавек адчуе, шчасьлівы ён ці нешчасьлівы. Ляжыць чалавек на бальнічным ложку, яму выразалі кавалак нечага, доктар гаворыць “усяго з нейкую капейку!”, ляжыць і радуецца. Чаму ты радуешся? А таму, што выразалі на капейку, а маглі шахнуць і ўсю палавіну ці дзьве трэці.

– Доктар, мне пачалі сьніцца сны, – сказаў Яўгену Кузьмічу, калі той падціскаючы, як заўсёды, правае плячо да галавы, зайшоў у палату. Яўген Кузьміч нічога не сказаў, пакуль не абышоў суседзяў. Падышоў, прысеў на ложак. Я чакаў, падгарнуўшы майку пад грудзі. Яўген Кузьміч націснуў пальцамі на грудзі вышэй бінтоў, на жывот ніжэй бінтоў: “Не баліць?” – “Не баліць”. – “Апусьціце майку, можа, заўтра здымем швы”. А тады спытаў:

– І хто сьніцца – жанчыны?

– Ага.

– Звычайна, як толькі хвораму пачынаюць сьніцца жанчыны, я выпісваю. Але вы пасыла аперачыні, давядзецца пачакаць. І хто вам сьніўся?

– Жонка.

– Жанчыны – гэта добра, жонка – дрэнна, – сказаў і выйшаў.

Няечка неяк па сакрэту сказала, што ў доктара ня ўсё ладна дома. Таму ён нават у выхадныя прападае ў бальніцы. Можа, адтуль, з дому, і гэтае тлумачэньне сноў?

Глыбокая ноч. Бальніца заціхла, даўно перасталі хадзіць трамваі. І сам зьбіраюся засынаць ці ўжо засынаю. І раптам у вушах пачынае гучаць знаёмы матыў. Быццам нехта іграе на берасьцянай трубе. Музыка глухая, нібы ідзе з зямлі. Яна нагадвае голас чалавека, які заблудзіўся ў лесе і для смеласьці падае голас. Рэха падхоплівае гэты голас, дробіць яго, множыць і разносіць па навакольлі.

На такой трубе – даўгой, як ня ў рост чалавека, туга спавітай залацістай бяроўсай, некалі ў нашым сяле іграў Павел Караўка, запрашаючы людзей на сьвята першай пашы. Звычайна было гэта перад Юр’ем ці на Юр’я. Ён выходзіў у канец сяла на зелянкавы, яшчэ мокры пасля зімы поплаў, выбіраў вышэйшае – сухое – месца, падымаў трубу жэралам у неба, падносіў другі канец да роту і пачынаў іграць. Спачатку гэта былі даўгія, зазыўна-працяжныя гукі, як голас лася ў час гону: Ту! Ту! Ту-ту! – нібыта музыка іграў сам для сябе, сам іграў і сам слухаў, потым рытм рэзка мяняўся, пераходзіў на дробна-завірушлівы, на манер полькі ці кадрылі. Пад гэтае граньне хацелася танцаваць, толькі ня ў хаце, на гулкай падлозе, а на вуліцы, на ўбітай цьвёрдай зямлі. І танцаваць у мяккіх лапцях, такіх, якія абуваў сам Павел, з белымі анучамі, высока перахрышчанымі тонкімі чорнаабсмаленымі аборамамі. Павел ішоў па вуліцы, іграў і прытанцоўваў, і ўсьлед за ім пачыналі прытанцоўваць усе, хто стаяў ля сваіх двароў, каб першы раз правесці карову ў поле. Паўлаў твар, чырвоны ад натугі, ягоныя вочы сьвяціліся радасьцю, што ён зрабіў сьвята сабе і людзям.

Дзіўна прыгожая была Паўлава берасьцяная музыка, і здавалася яна яшчэ больш дзіўнай для тых, хто ведаў, што быў ён глухі ад нараджэньня. Каб ён нешта пачуў, трэба было крычаць у самае вуха і на ўсю моц. Але сыграць на трубе так лёгка і з такімі разваротамі, такімі пераходамі, як ён, ніхто ў сяле ня мог. Дзіўнай была і ягоная сьмерць. Адночы, калі ён абедав у сваёй хаце, а на дварэ ішоў дождж, у хату ўдарыла маланка. Яна расьсекла папалам гонтавы дах над сталом, за якім сядзеў Павел, і, пакінуўшы абвугленую лінію, па сьцяне ўвайшла ў зямлю. Павел глухі быў, але страшэнны ўдар грому ўсьлед за белым бляскам аглушыў яго яшчэ болей. З таго часу ён пачаў баяцца навальніцы, і як толькі пачынаўся дождж з грывотамі, стараўся схавацца дзе-небудзь і перачакаць. Здарылася так, што дождж застаў яго з каровамі на полі далёка ад сяла. Уцякаць не было як, хавацца не было куды – не пад дуб жа, што адзінока ўзвышаўся пасярод сенажаці. Паўла акружалі каровы, і ён лёг на зямлю, накрыўшыся лёгкім цэлафанавым плашчом. Маланка ўдарыла ня ў дуб, не ў карову, а ў гэты нерухомы цэлафанавы гурбачок.

Шмат гадоў ня чуў я Паўлавай берасьцянай трубы, забыўся і пра яе, і пра самога Паўла. І вось сярод ночы, калі ў бальніцы ўсе спалі, і, здавалася, я сам спаў, раптам вярнуўся гэты, такі знаёмы голас, быццам труба была недзе тут, у калідоры ці на вуліцы. Ні то нейкая просьба чулася ў яе голасе, ні то папярэджаньне. Я доўга ляжаў з заплюшчанымі вачамі, услухоўваючыся ў сябе з надзеяй, што, можа, яшчэ раз пачую. Але болей нічога не пачуў, толькі прыйшло адчуваньне трывогі. Можа, ад думак пра сына: “Як ён там адзін у бабулі?..” Яна, канешне, у крыўду ня дасьць, а хлапцу ўсё роўна адзінока. Падумалася весялейшае: “Цікава, як там на Чорным моры: таксама бразгочуць трамваі, як паўз гэтую бальніцу?..”

Чаму шчаслівыя дзеці? Нават у беднасці, у нішчымніцы... Бо яны заўсёды ўмеюць знайсці радасць. Новая цацка, цукерка, кніжка з малюнкамі... Гэтай радасці дзіцяці хопіць на цэлы дзень, а то і болей... Вось бы навучыцца падманваць сябе так. Дзіця ніколі не маскіруецца, не хаваецца ад самога сябе і нічога не баіцца. Дзіця смелае, бо чэснае.

Цікавае гэтае слова – “рэабілітацыя”. Ледзь не такое, як “рэвалюцыя”. Ці то юрысты яго прыдумалі, ці дактары. Праўда, дактарам яно болей патрэбнае. Юрысты рэабілітуюць мёртвых, а дактары – жывых. Трэба ж прывучыць чалавека да смеласці жыць за гэтым дашчаным плотам, як і ўсе, хто там ходзіць, ездзіць ці яшчэ што робіць, а заадно і адвучыць думаць пра тое, што ў цябе нешта выразалі, выкінулі, як дурную непатрэбшчыну.

Выпісваючы ў Дубулты, Яўген Кузьміч наказаў: “Толькі Вы там асабліва не ўлягайце за латышкамі. Яны толькі з выгляду халодныя. І лёд, калі разгрэць, кіпіць”. – “Ай, Яўген Кузьміч, пасыля вашай хірургіі, як кажа Рыгор Захаравіч, “скрыпіць і гнецца”. – “Рыгор Захаравіч можа гаварыць што заўгодна, а вам гэта навошта?”

Над залівам нізкае плавучае неба, касы калючы дождж, вецер – халодная беспрытульнасць. Хочацца зашыцца ў пакой і сядзець, слухаць шум мора і лесу. Што і раблю.

Учора два разы білася ў вакно сінічка. Накрышыў хлеба на падаконьнік – не купіў. Але праз нейкі час вярнулася, нібы для таго, каб папрасіць прабачэння. Два разы дзеўбанула і паляцела. Дзякуй і за гэта.

Праходжаўся па беразе і пазнаёміўся з сабакам. Чорна-шэры дварняжка з разумнымі рудымі вачамі. Па ўсім, яму было адзінока, хацелася з некім пагуляць. Кругом нікога – ён ды я. Ён смела падышоў да мяне, пачаў вырываць з рукі пальчаткі: учапіўся зубамі і хітра пазірае ў вочы – што будзе далей. Я адабраў пальчаткі і ўзяў у другую руку. Зайшоў з другога боку, зноў учапіўся зубамі ў іх: аддай! Не аддам, яны патрэбныя мне. Схаваў пальчаткі ў кішэню плашча. Падняў з зямлі вылізаную прыбоям невялікую палку, кінуў недалёка ў ваду. У некалькі скачкоў ён дастаў яе, нырнуўшы пысай у ваду, вынес на пясок, паклаў наперадзе. Я падняў палку і зноў кінуў у ваду, ён зноў дастаў яе. Так забаўляліся даволі доўга. І яму, і мне было адзінока, і гэтая гульня парадніла нас. Абодва знайшлі занятак, абодвум стала весялей. На нейкім разе я не разлічыў сілы і закінуў палку на глыбокае. Ён ныраў некалькі разоў, хаваючыся ў вадзе так, што толькі хвост тырчаў, але дастаць яе з дна ня змог. Вылез на сухое, абтросься, разьвярнуўся і пайшоў па беразе назад, нават не зірнуўшы на мяне. Пакрыўдзіўся. Так мне і трэба: ня псувай гульню і не патрабуй немагчымага.

Зноў усю ноч шумела мора – глуха, зацята, – глыбінны роўны гул. Пранікаешся павагай да гэтай пастаяннай нястомнай работы, хай і непатрэбнай, але якая паказвае і сілу, і натуру. Варочае і варочае...

Раз у дзень, пад вечар заходжу ў невялічкі піўны бар: два столікі, дашчаня стойкі паўз сыцены, вакно, занавешанае чорнай рыбалоўнай сеткай.

Такая ж сетка аддзяляе “залу” ад прылаўка. Тут прадаецца сьвежае бачкавое піва, да яго можна ўзяць скрылёк салёнага сыру, ці пару кавалачкаў скумбрыі, ці вобліну. Прадае піва малады латыш – шыракаплечы, з падзіячы прыпухлымі белымі шчокамі. Ягоным плячам цесна ў маларослым белым халаце, рукі вылазяць ледзь не па локці, але халат заўсёды на ім.

– Піва? Павтарыт? – Прыемная ўсьмешка, ярка-чырвоныя губы. Можна і піва, можна і “павтарыт”.

За вакном спакойна. Мора заціхла, нібы прыснула. Над ім – высокае, чыста-блакітнае неба з рэдкімі белымі аблачынкамі. Нават вершаліны соснаў застылі ў нязвычайнай нерухомасьці. І прырода разумее: трэба даць хоць нейкую перадышку, калі ўсё жыцьцё – вечная вайна з вятрамі і шкваламі. Нешта такое і ў мяне на душы: трошкі спакою, трошкі надзеі, трошкі чаканьня. Мусіць, пайду “павтарыт”. Яўген Кузьміч ведаў, што рабіў, адпраўляючы сюды. Пара зьбіраць транты.

Вярнуўся ў рэдакцыю, сеў за стол, і быццам нічога не было – ні бальніцы, ні аперацыі, ні той рэабілітацыі... Учора пайшоў – сёньня вярнуўся. З суседзяў па цэху таксама ніхто не здзівіўся: “А, ты ўжо выйшаў?” – І далей па калідоры. Шэф адразу паклікаў да сябе: “Тут ёсьць тэрміновае заданьне. Ты сёньня можаш выехаць?..” – “Сёньня не, а заўтра магу”. – “Вось і добра. Камандзіровачныя ведаеш у каго браць”. І ніякіх табе лішніх пытаньняў, ніякіх сентыментаў. Камунізм гэтага ня любіць.

На вакзале, гартаючы запісную кніжку, натрапіў на твой тэлефон. Доўга вагаўся: пазваніць – не пазваніць? Набраў нумар. Далёкія працяглыя гудкі. Відаць, нікога няма ці памяняўся тэлефон... І тут голас, яго я пазнаў бы з тысячы:

– Алё! Гаварыце. Алё!... Ну, гаварыце ж!..

– Добры дзень, пані! – Хацеў гаварыць весела, але хваляваньне выдавала.

– Ваня, ты?

– Я, пані.

– Адкуль ты звоніш?

– З вакзала. Выбраўся ў камандзіроўку, але ўзяў у рукі запісную кніжку, разгарнуў і ўбачыў твой тэлефон... Дай пазваню...

– Так. Ня вешай трубку і слухай уважліва. Здай білет і чакай мяне. Я буду праз пятнаццаць хвілінаў. – Кароткія гудкі казалі, што на другім канцы сьпяшаюцца...

Што можа сказаць голас? Усё і нават болей. Нейкія два словы, і я ўбачыў яе – тую, пра якую так шмат думаў і, здавалася, назаўсёды ўжо забыўся.

...Дзясяты клас, навагодні вечар. Блакітная прыталеная сукенка з адкідным каўнерыкам і велікаватым сьмелым дэкальтэ, з якога выглядалі маленькія, як у сямікласніцы, ня грудзі – грудкі-цыпачкі. Танцавалі вальс, і я ўбачыў іх, яны былі так блізка ад майго твару. Я адварочваў галаву, стараўся глядзець на сьцены школьнай залы, на людзей, а вочы зноў і зноў бачылі разьлёт каўнерыка, ніжэй якога калыхалася, жыло, клікала нешта невялічкае, белае, круглае, да чаго хацелася дакрануцца, адчуць, пацалаваць... “Зашпілі сваю сукенку, ня дай мне легчы пад ногі гэтым

танцорам”, – ня вытрымаў, папрасіў я. – “А ты не лажыся, трымайся”, – засьмяялася яна. Яна была нашмат сьмялейшая за мяне... Колькі часу мінула з таго вечару: год, дзесяць, вечнасьць?..

— Спачатку мне здавалася, што я кахала яго... Асабліва калі нарадзіўся Дзіма. А пасля зразумела, што падманвалася. Любоў да сына я пераносіла на яго. Ды і ён мяне ніколі не кахаў. Такое маўклівае суіснаваньне з прыхаванай варожасьцю з аднаго і другога боку.

Дзесяць гадоў. Дзесяць гадоў на мяжы наложніцы і прастытуткі. Жанчыны на рабоце гавораць пра каханьне: кахаю – не кахаю, любіць – ня любіць... А я сьмяюся: як гэта не саўладаць з сабой: хочаш – кахаеш, хочаш – не кахаеш... Такая рацыяналістка, засушаная рыбіна: праца – дзіця – дом, дом – дзіця – праца... Разам з намі жыве яго маці, мая сьвякроў. Старая, гадоў пад семдзесят. У яе астма, і дактары казалі, каб яна адхарквалася, моў, гэта вядзе да папраўкі. І яна цэлы дзень ходзіць і харкае, харкае, харкае ў зале, у спальні, на кухні... Звар’яець можна. І тут твой званок – як збавеньне, як узнагарода за доўгацярпеньне. Я гатовая была зараз жа, у тую ж хвіліну, праз увесь горад кінуцца да цябе, каб убачыць, затрымаць... Усё маё шчасьце было ў гэтай тэлефоннай трубцы. Я маліла Бога, каб ты не павесіў яе, пакуль не пачуеш, што я скажу, а пасля – каб дачакаўся. Які ты маладзец, што дачакаўся. Я ня бачыла, якімі вачамі пазірала на мяне сьвякроў, мне было не да гэтага. Выскачыла на прыпынак таксі, і пакуль чакала машыну, думала, што сэрца лопне. Вось-вось павінен быў ісьці з працы муж, ён заўсёды ідзе паўз гэты прыпынак і заходзіць у павільён выпіць піва. Ён мог убачыць мяне, нешта спытаць... Мой Бог на гэты раз аберагаў мяне. І я дзякую яму. Яму і табе.

Чаму я ўсё гэта расказваю табе? Каб апраўдацца? Здаецца, ніякага граху на мне няма. Каб пашкадаваў? Ізноў не. Шкадуюць пакрыўджаных, а мяне ніхто ня крыўдзіць... А-а-а, ведаю: ты сам вінаваты... Ты першы падаў голас. Падаў голас і сказаў: “Я той, хто цябе выратуе...”

Я маўчаў. Слухаў. Калі жанчына гаворыць, яе ня трэба перабіваць.

Сяджу на працы. Званок: “Вадзіма Сяргеевіча можна? Мы тут падрыхтавалі для яго цікавы матэрыял...”

Вадзім Сяргеевіч сядзеў за сталом насупраць. Ужо год, як яго ня стала. Згарэў за нейкія два месяцы...

Голас жаночы, прыкметна хвалюецца...

– Вадзіма Сяргеевіча няма.

– Ён выйшаў? Перадайце яму, што званіла...

– Нічога перадаць не змагу. Яго няма. Ён памёр.

– О, Божа!..

Чутны сьлёзы, і няпростыя сьлёзы.

Гэта ўжо каторы званок з разьбежкай у два-тры месяцы. Каб ведаў, калі будуць званіць, адключыў бы тэлефон. Сам саджуся за стол, і Вадзім Сяргеевіч садзіцца – маладзенькі, пушысьценькі, дзелавіты. Чалавеку толькі здаецца, што памёр – і рукі атрос. Не-е, брат... Не давалі спакою тут, не пакінуць і Там. Доўга яшчэ будуць ганяцца за тваім ценем, прагнучы жывой крыві...

Яна прыйшла ў рэдакцыю без папярэджаньня. Пастукала ў дзьверы,

адчыніла. Чырвонае паліто з белым норкавым каўняром, белая вязаная шапачка. Улавіла, як я зірнуў на шапачку, усміхнулася, нібы хацела апраўдацца:

– У дзіцячай шапачцы...

– Добра, калі ў чалавека засталася хоць нешта дзіцячае. Хаця б шапачка...

Захацелася ўзяць у рукі гэтыя мяккія вушы шапачкі. Я ўзяўся за іх, ня думаючы, што раблю. Трэба было ісьці далей: ці завязаць іх пад бародкай, ці прыцягнуць да сябе разам з тварам і... Гарачая хваля ўдарыла ў кроў, але нешта стрымлівала, і я апусьціў рукі. Спалохаўся сваёй смеласьці? У яе вачах прамільгнула радаснае здзіўленьне.

– Хацела паглядзець, дзе ты працуеш...

– Ubачыла і што?

– Спадабалася. Усё кругом тваё, – павяла позіткам, — стол, тэлефон, паперы...

– Мой тут толькі настрой. І ён ня самы вясёлы.

– “Мне грустно и легко. Печаль моя светла...”

– Пасьля скандалу з Бенкендорфам ён гэтага не сказаў бы...

– У цябе таксама скандал?

– З самім сабой.

Разьвітвацца не хацелася. Я ўзяў яе за руку:

– Прыедзеш заўтра да мяне дамоў? Мы будзем адны.

У вачах усё тое ж здзіўленьне:

– А можна?

– Можна.

– Тады прыеду.

Чалавек жыве ілюзіямі. Незадаволены тым, што мае, ён стварае казку пра лепшае і пачынае жыць у ёй, як за сьценамі пабудаванага самім шклянога палацу.

Мы былі ўдваіх. Ці віно расслабіла, ці сам раскіс, але ў мяне як мужчыны нічога ня выйшла, згарэў на падыходзе да галоўнага... Якая ганьба, які сорам!..

За вакном шумеў горад. Асфальт быў чорны і потны, у белай акаймаўцы сьнегу. Людзей на вуліцы было мала, і калі прабягала чырвонае паліто і белая шапачка, сэрца маё абрывалася, мне здавалася, што гэта яна, што яна перадумала і рашыла вярнуцца... “Я баюся цябе. Я бачыла цябе злосным і я баюся цябе”, – сказала яна. Я і сам ведаў, што бываю злосны і, відаць, непрыгожы ў злосьці, але я ведаў, што кахаю яе, і яна патрэбная мне. Балела сэрца, і яна патрэбная была, каб сэрца балела. Баліць, значыць, жыве. Мне надакучыла гэтае роўнае біцьцё – семдзсят два ўдары ў мінуту. Мне надакучыў спакой, надакучыла хадзіць з выглядам чалавека, у якога ўсё разьлічана, разьмерана, прадбачана, і ўсе кругом ведаюць, што ў яго ўсё добра, што гэта разумны цьвярозы чалавек, чалавек бяз глупстваў, без заскокаў.

Яна сказала, што ня можа заставацца доўга, і я лёгка адпусьціў яе, хоць так не хацелася адпуськаць. Дык чаму прамаўчаў, чаму нічога не сказаў? У яе зьявілася сумненьне, і яна з гэтым сумненьнем пайшла. Бяздушны дурань, глухое бярвяно. Чаму не сказаў, што кахаеш, што яна даражэй за ўсё на сьвеце, чаму не сказаў гэта, а закаваў у сабе.

“Жыву надзеяй, што прыносяць сны мне...” Чыё гэта? Жыву надзеяй... Трэба знайсці яе. Знайсці і сказаць, што сказаць... Сказаць хоць што-небудзь. Паспрабаваў заказаць таксі: трэба зараз жа ехаць да яе дамоў... Бясстрасны металічны голас пачаў паўтараць: “Чакайце і вам адкажуць...” “Чакайце і вам адкажуць...” “Чакайце...” Колькі можна чакаць? Нарэшце сказалі: “На працягу гадзіны...”.

“Мне ня трэба было прыходзіць сёння”, – сказала яна. Чаму “ня трэба было”? Чаму “ня трэба”? Таму, што ён слабак? Запрасіў жанчыну, а калі дайшло да справы, развёў рукамі. О, няшчасны... І зноў: прыедзе да яе, і што ёй скажа?.. А калі яе няма дома, і дзверы адчыніць н е х т а? Не, ня трэба мне “на працягу гадзіны”... І на працягу дзесяці хвілінаў... Нічога ня трэба!..

То была нейкая недабудаваная цагляная будыніна з пустымі праёмамі вокнаў і дзвярэй і аконнымі рамамі з касякамі, складзенымі ля сцяны на падлозе. Сьцены былі атынкаваныя, а з гладкай белай столі зьвісалі канцы правадоў, значыць, будаўнікі павінны былі неўзабаве канчаць сваю работу. Вядома, ня сёння, бо сёння сонца ішло на захад, ды, відаць, канцу іхняга рабочага дня паспрыяў і дождж. Пачаўшыся пасля абеду, ён, здавалася, спецыяльна налятаў, каб ня даць нам магчымасці пабыць адным, і заганяў куды-небудзь пад страху, а там, як на злосьць, усюды былі людзі. І калі дождж трошкі перасыціх, мы пайшлі па толькі што выкапаным бульбяным полі, па гліністай мокрай дарозе – я ў чаравіках, яна ў белых лодачках на босую нагу, – на большае ў яе не хапіла часу. Мы не звярталі ўвагі на тое, што і лодачкі, і чаравікі адразу набрынялі вільгацьцю і абрасталі гряззю.

Ішлі па вуліцы доўгага і прыгожага сяла з густымі цяністымі прысадамі, вуліца крута спускалася ўніз да сада-гадавальніка. І вось дайшлі да гэтай няскончанай будыніны, па ўсім, будучай канторы гадавальніка, бо хто ж мае права нешта будаваць пасярод распланаванай маладой зеляніны. Зноў пайшоў дождж, але ў нас была страху, і мы былі адны. Дождж скончыўся хутка – прашалася, пралапатаў па зялёных лістах і пайшоў далей, а мы ісьці далей не сьпяшаліся.

Я пачаў цалаваць яе, яна адказвала на пацалункі, усё мацней горнучыся да мяне, і я адчуў яе ўсю – ногі, живот, грудзі... Сэрцы нашы шалёна біліся, абое цяжка дыхалі, распаленыя жаданнем.

– Пацалуй сюды, – прашаптала яна, паказаўшы на свае грудзі. Я расшпіліў гузічак на яе ружовай празрыстай кофточцы, і пацалаваў лагчынку паміж двума тугімі гурблячкамі, сьціснутымі карункамі цёмнага ліфчыка, праз які прасьвечвалася белае цела, і яна застагнала ціха і стоена, заплюшчыўшы вочы. Намацаў гузік, падсунуў пад кофточку руку, расшпіліў ліфчык. Ён адскочыў ад цела, адпусціўшы на волю гэтыя тугія гурблячкі з цёмна-ружовымі наструненымі кончыкамі. Узяў у рот адзін, чуючы пад языком шурпатую цьвёрдасьць, потым узяў другі. Кроў туманіла мазгі, не давала дыхаць. Такія забавы не маглі цягнуцца доўга. Я распачна ўздыхнуў: мы былі тут адны, але дазволіць нічога большага сабе не маглі, хоць абое гэтага жадалі... Гэтая непрыбраная падлога, гэтыя голыя, нядаўна атынкаваныя сьцены, канцы чорных правадоў з белымі алюмініевымі сяродавікамі, складзеныя штабелем адна на адну залацістыя рамы, скіданыя ў кутку абы-як дошкі... Усё нібы гаварыла, нібы крычала пра тое, што гэта ня наш дом і ня месца для нашага каханья. Мы разумелі гэта, але нам так добра было разам і мы так даўно хацелі

пабыць сам-на-сам. Я зняў са штабелю два касякі з рамамі, паслаў на іх некалькі дошак, атрымаўся шырокі тапчан ці нешта падобнае на тапчан, ці нешта непадобнае ні на што. Зьдзеў кашулю, паслаў на гэтае “нешта”, зірнуў на яе – прыціхлую і трошкі зьбянтэжаную. “Я згаджаюся, нават калі маўчу”, – прашаптала яна. І ўжо ня стала ні нейкай недагледжанай будыніны, ні даўгіх негablёваных дошак, ні вокнаў бяз вокнаў, ні дзьвярэй без дзьвярэй... Засталіся толькі Яна і Ён і з імі ўвесь сьвет...

Надвор’е між тым раскалыхалася зусім, мяккае вечаровае сонца збіралася заходзіць, і яго лагодныя промні праз шырокія праёмы вокан вялікімі квадратамі ляжалі на шэрай сьцяне. Там, дзе ляжалі промні, сьцяна не здавалася шэрай, а была, як і сонца, цёпла-жоўтая. Мы і селі пад гэтае сьвятло, на зваленыя рамы, тварам да сонца.

Яна заплюшчыла вочы, адкінуўшы галаву да шурпатай сьцяны, усміхаючыся нечаму свайму. Я пазіраў на яе чысты, смуглявы твар, на мяккія губы, на чорныя кудзеркі валасоў, што спадалі на лоб, адчуваў радасьць ад яе блізкасьці, мне здавалася, што і дыхаем мы адным дыханьнем, а сэрца маё разрывалася ад немагчымасьці быць сабой да канца.

– Сьвятло доўгага дня, – сказала яна, прыпомніўшы загаловак з газеты, якая нядаўна трапілася на вочы.

– Цяпло доўгага дня, — сказаў я, думаючы пра разьвітальнае цяпло сонца, такое нечаканае пры сёньняшнім дажджы і, можа, таму такое жаданае.

Дамок стаяў на пагорку, і адсюль відна была маляўнічая панарама: цёплыя, жоўта-зялёныя плямы палёў, дробная жаўцізна пасадак маладых ясеняў, сінія стрэлкі невялічкай купы елачак, над зубчатым беражком якіх недзе далёка віднелася, нібы плыла ў паветры, воданпорная вежа...

У партфелі маім была пляшка віна, цукеркі, шклянка. Мы пілі віно, правільней сказаць, піў віно я, а яна толькі прыгублівала, каб мне не было адзінока піць, ціха гаварылі, і гаворка была такая ж цёплая, як гэты вечар.

Сонца павольна садзілася ў хмары, прытушоўваліся, аціхалі няяркія фарбы на сьцяне. Стала зябка, і яе кофточка, і мая кашуля ўжо ня грэлі.

Мы выйшлі на шашу. Сустрэчныя машыны сьляпілі зыркім сьвятлом фараў, тыя, што ішлі ззаду, абганялі нас. Мы ішлі па цупкай сьцежцы ўзбочыны, і было дзіўна бачыць, як ад нашых ног пачыналіся і беглі даўжэзныя цені. З набліжэньнем машыны цені рабіліся карацейшымі, пасья хутка пачыналі бегчы ўбок і прападалі, як толькі машына мінала нас. Машына праносілася далей, а нас абцякала цемра, нашмат гусьцейшая, чым была дагэтуль.

І зноў не хацелася разьвітвацца, і зноў мы стаялі, узяўшыся за рукі і абое думалі пра адно і тое ж: як добра нам разам і што трэба ісьці ў розныя бакі. Сагрвала адчуваньне пастаяннай прысутнасьці другога, пастаянныя думкі пра другога. Гэта былі нават ня думкі, а прысутнасьць аднаго ў адным, адчуваньне аднаго адным.

– Ведаеш... Мне ня хочацца ісьці дамоў, – сказала яна.

– Мне таксама...

Я адчуў, што захварэў. Захварэў сур’эзна, і ніякі Яўген Кузьміч мне не дапаможа.

А тут яшчэ гэты Мусаргскі са сваімі “Карцінкамі...” Яны быццам напісаны пра мяне. Пра чалавека, які шмат страціў, але ў якога наперадзе

замаячыла зорка надзеі. Можа, “карцінкі...” былі не пра гэта і напэўна не пра гэта, але мне здавалася, што яны пра мяне – пра тое, што было ўва мне, што бурліла і не давала спакою ні днём, ні ноччу. Што б ні рабіў, за што б ні браўся, адчуваньне болю, не непрыемнага, а жаданага болю не пакідала мяне. Я раптам спахопліваўся, што думаю пра яе, успамінаю яе словы, яе ўсьмешку, яе паходку, усё часьцей і часьцей лаўлю сябе на тым, што жыву дваіным жыцьцём. Гавару адно, раблю адно, а думаю другое... А другое – гэта Яна.

- Скажы, ты лічыш сябе добрым?
- Чаму ты пра гэта пытаеш?
- Ты... добры?
- Ня ведаю...
- А ўсё-такі?
- Мусіць, не, хоць я і хачу такім быць...
- Як здрава: хачу быць добрым!..
- Ня бачу тут нічога сьмешнага.
- Я таксама... хачу быць добрай... Скажы, а я – добрая? Не, ня толькі для цябе. Для цябе я добрая (бярэ за руку, гарачым шэптам). Я ж сама да цябе прыходжу, сама прызначаю месца сустрэч, ну, як гэта назваць, – умовы, абстаноўка, сэрвіс, во-во, сэрвіс... сама аб усім дамаўляюся, каб ніхто не здагадаўся, што мы – гэта ня мы... Для цябе я добрая... А для ўсіх... я добрая? Ты сьпяшаешся дамоў? Я цябе доўга не затрымаю...
- Усім добры ня будзеш...
- Усім добры ня будзеш. Гэта праўда...
- Дык што здарылася?
- Нічога... Гэта маё... Мусіць, нервы. А ты правільна сказаў: усім добры ня будзеш. Калі б ты ведаў, як я чакала цябе, як баялася, што ня прыйдзеш, зусім ня прыйдзеш, а ты прыйшоў. Які ты маладзец. І забудзься, што я тут нагаварыла. Я ведаю, што я дрэнная, я паганая, я такая эгаістка, але нічога не магу зрабіць з сабой...
- Ты добрая, ты ня ведаеш, якая ты добрая... І я кахаю цябе... Але...
- Не гавары нічога. Тут толькі мы, мы – і нікога болей.
- Ты ня бойся мяне.
- Я баюся сябе. У мяне ніколі нікога не было. Я ніколі не была шчаслівая – ні назаўсёды, ні на час.
- Назаўсёды нельга быць шчаслівым. Няма краіны суцэльнага шчасьця. Кавалачкі яго раскіданы па зямлі, іх трэба знайсці, а знайшоўшы – заціснуць у жменю і не выпускаць, бо адбярдуць.
- Мужчыны – людзі з іншай планеты. Мужчыны думаюць галавой, а жанчыны – сэрцам, мужчыны думаюць правільна, а жанчыны – мудра... Толькі ў жыцьці вінаватая заўсёды Джульета.

Часта думаю пра сябе: хто я і што я. Дрэжны ці добры? Усе гавораць, што я добры. Хоць сам я ня думаю, што я такі добранькі, такі харошанькі... Я злеплены з таго ж цеста, што і ўсе, можа, нават болей густога, замешанага болей крута. Сьвет ніколі не трымаўся на кампліментах, і мала знойдзеца людзей, якія б усё жыцьцё хацелі есьці толькі салодкае. Гэта і няздрава і няўежна.

З самага пачатку я разумеў, што лёгкага флірту ня будзе. Надта шмат дарагога і глыбокага было ўцягнута ў арбіту, якая толькі зьнешне нагадвала флірт: яе і мой сум па каханьні, якога не спазналі ні яна, ні я, душэўная адзінота; чалавек сярод людзей як у лесе, але крыкні – рэха не пачуеш. Тое, што для некага было проста, для нас было вельмі складана. Мы ня ўмелі вось так проста сустрацца і ісьці ў пасьцель. Думкі пра пасьцель жылі ў нейкім неазначальна-тэарэтычным вызначэньні. Мы баяліся пасьцелі, а яшчэ болей пасья пасьцелі.

Сон. Нібыта я лаўлю сеткай рыбу і злавіў пяць шчупачкоў, а калі пачаў выблытваць іх з травы, адзін быў без галавы – яе адрэзала сеткай.

Прачнуўся сам ня свой. Чамусьці падумалася, што з ёй здарылася нешта благое, што трэба браць машыну і ехаць да яе, ратаваць яе. Зірнуў на гадзіннік: пяць гадзінаў раніцы.

– Няўжо баба ў трыццаць гадоў можа пакахаць? Баба, якая лічыла, што ўжо ўсё прайшло, усё было, у якой нічога свайго, усё, акрамя сына, чужое... Часам мне здаецца, што некаторыя моманты майго жыцця ўжо былі... І гэта рака, і холад, і мы з табой... І нават гэтыя жанчыны, што паляць старое лісьце, і гэты дым...

– Такого не магло быць. Яно ёсьць толькі цяпер, і толькі з намі...

– Жанчына сказала: “Раньняя вясна цяпла не прыносіць, як раньняя жаніцьба – шчасьця”. Гэта праўда. Усяму свая пара. Але дзе яна тая пара?..

Рака была халодная і спакойная. Пляж пусты. Пад таполямі, дзе жанчыны зграбалі і палілі старое лісьце, стаяла лаўка. Ля яе валяліся асколкі разбітых бутэлек. За лаўкай, на невялікім лапіку кволай травы цвілі малюпасенькія белыя кветачкі. Быццам нехта кінуў кавалачак саматканага дывана. Хоць згарні і падымі яго. Мы селі на лаўку. Я ўзяў яе рукі ў свае. Тонкія ледзяныя пальцы... Шматок серабрыстага лаку на адным. Яна ўсьміхнулася: “Не пасьпела зрабіць манікюр...”, — але рук не забрала.

Я зірнуў ёй у вочы і здзівіўся. Заўсёды жалудова-цёмныя, цяпер яны выдавалі сьветлымі, зеленаватымі, з незвычайным сухім бляскам.

– Што з табой?

– Нічога... – Яна ўсьміхнулася, трапяткія раскрылкі ноздраў варухнуліся.

– Ты сёння такая прыгожая...

– Перастань...

Яна і праўда была прыгожая. Карычневая ў іскарку кофточка, сьветлы плашчык, белая гладкая шыя. Усё гэта магнітам цягнула да сябе, я пацалаваў яе. Яна адказала на пацалунак, аж застагнала.

– Было гэта на Беразіне, ля Асіповічаў. Я прыехала да цёткі, і яна паслала пасьвіць карову. А каб тая не ўцякла, прывязала за рогі доўгую вяроўку. Так мы і хадзілі прывязаныя адна да адной: куды карова – туды і я. Трапіўся нам лужок з добрай травой, я прывязала карову да лазовага куста: хай аб’ядае кругом, а сама залезла з дзяўчатамі ў ваду: на беразе горача, а там прахалодна. Колькі я прабыла ў вадзе, ня ведаю, азірнулася: каровы няма. Выскачыла на бераг, глянула на раку і ўбачыла яе. Відаць, захацела піць і палезла ў ваду, дурніца, ды не на мелкім, а на завароце,

а там і глыбіня, і шырыня, і вір круціць. Гэта пасярод ракі, а пакуль што плынь вядзе карову па крузе. Відна толькі галава з вярхоўкай і вытарашчаныя вочы. Карова плыве, а за ёй, як вужака, цягнецца вярхоўка. Я кінулася ў ваду, учаплася за вярхоўку, цягну да берага. Здаецца, і моцна цягнула, але плынь перасіліла. Мяне самую падхапіла, адарвала ад дна і панесла, і ўжо мы ўдзвюх з каровай – адна на адным канцы вярхоўкі, другая на другім – кружым па рацэ. Мне не адзін раз даводзілася бачыць, як трапляла ў вір бервяно, як яго зацягвала ўсярэдзіну і потым выкідвала дзе-небудзь далёка па рацэ... І такі напаў страх на мяне, хачу закрычаць, а голасу няма... І ўсё ж закрычала – дзіка, адчайна...

Недалёка па беразе купаліся салдаты. Адзін з іх і выхапіў з вады спатку мяне, а пасля вывудзіў і карову. Ня ведаю, як яму тое ўдалося. Гэтага я ўжо ня бачыла, бо ляжала ледзь жывая на траве, а галаву маю разрывала думка: “Што я скажу цётцы?...”

І цёткі даўно няма, і рака змялела, а тая карова з вытарашчанымі ад страху вачамі мне ўспамінаецца ўсё часцей і часцей... Нібы я ўсё ў той жа вадзе і нябачная плынь водзіць мяне па кругах, і кругі робяцца ўсё меншымі і меншымі...

Белая, трохі пакамечаная прасьціна, белая падушка і дзьве галавы на ёй – вочы ў вочы. У куточках яе вачэй сьлёзы.

– Ты плачаш?

Яна прыкусіла губу.

– З усіх займеньнікаў болей за ўсё ненавіджу займеньнік “чаму?”. Чаму, чаму, чаму... Чаму цяпер, а ня дзесяць гадоў назад?

– Дзесяць гадоў назад мы былі дзеці...

Яна ня слухала:

– Чаму я голая ляжу з чужым голым мужыком, і мне ні кропелькі ня сорамна?.. А табе сорамна?

Пакруціў галавой:

– Не.

– Заўсёды са страхам гляджу на пустыя твары жанчын, нагружаных гаспадарчымі торбамі, з тварамі, як гэтыя торбы. Баюся апынуцца сярод іх. Я нядрэнная гаспадыня, умею гатаваць, люблю гатаваць, мыць, прыбіраць, люблю чысьціню, парадак... Толькі ... Толькі гэтае ўменне добрае, калі яно як хобі ці як прызваньне. Калі ёсьць каму прызваць...

– А ў цябе няма... таго, хто можа “прызваць”?..

– Ёсьць, але ён так далёка... Хочаш, раскажу вясёлую праўду?

– Раскажы.

– Мая сяброўка, добрая, сімпатычная жанчынка... Паехала з начальнікам, загадчыкам кафедры, у камандзіроўку. Пасяліліся ў гатэлі, у суседніх нумарах. Ён паклікаў яе ў свой нумар: накрыты столік, каньяк, цукеркі, яблыкі. Выпілі. Ён пачаў абдымаць яе, цалаваць. Яна ня супраць уступіць яму, і сама гатова, расслабілася, а папраўдзе, ён ёй падабаўся як мужчына, і для сябе яна рашыла: калі чаму быць, то хай будзе... І ў самы адказны момант, калі яго рукі адчулі волю, яна раптам успомніла, што дома, перад дарогай, паклала ў бюстгалтар мужавыя шарсьцяныя шкарпэткі. Каб выглядаць больш салідна, бо цыпачкі ў яе маленькія, а ёй хацелася, каб хоць на трэці нумар пацягнулі. Пакласьці паклала, а як ішла да начальніка, дастаць забылася. І ўсё пайшло наперакасяк: “Што

Вы... Як Вы... Я не такая...” Словам, сарвалася – і вячэра, і камандзіроўка, і ўсё далейшае...

- Ну, табе шкарпэткі не спатрэбяцца...
- Ты так думаеш?
- Я трошкі ведаю...

Сямейнай жанчыне заўсёды ўласціва перабольшваць велічыню месца, якое яна займае ў сэрцы мужчыны. Сэрца мужчыны ёй уяўляецца пустой пасудзінай, якая можа быць запоўнена толькі ёю адной, а яно запоўненае самым розным: праца, сям’я, сябры, іншыя жанчыны... І жанчына, калі яна мудрая і калі сапраўды кахае мужчыну, можа ўсё гэта сабраць разам і падначаліць сваёй волі. А калі не – то і пайшла цераспалосіца.

– Як ты глядзіш, калі мы пройдзем вунь у той двор, – ён кіўнуў у бок дзевяціпавярховага дома. – Там стаіць мой матацыкл. Мы асядлаем яго і рванём у бок, дапусьцім, Фаніпаля? Ці Лагойску? Лагойск нават лепей. Там лес прыгажэйшы.

– Што ты? Трэба ісьці карміць мужыка. Ён жа з работы вернецца!.. – Яна сказала гэта па-дзелавітаму спакойна, быццам побач з ёй сядзеў нехта чужы. Дадала: – Трэба жыць.

- Ну, вядома ж... Родны муж.
- Ён бацька майго сына...
- А што рабіць ня бацьку?
- Стаць бацькам...
- Ты гэта сур’ёзна?
- Ну што ты? Я заўсёды жартую...

Сядзелі на верхняй лаўцы стадыёну. Гаварылі пра рознае, быццам не звязанае з намі самімі. Унізе на бегавых дарожках ішлі трэніроўкі спартсменаў. Там бегалі, скакалі ў даўжыню і вышыню, штурхалі ядро, але гэта было далёка і здавалася нечым нерэальным. Высока над горадам было зеленкавае веснавое неба, цягнуў прахалодны ветрык. Трэнер нешта аб’яўляў у мегафон, і ягоны металічны голас грымеў над стадыёнам.

– Выступаюць дзяўчынкі шэсьцьдзесят сёмага – шэсьцьдзесят восьмага гадоў!..

Услед за камандай на дарожку выходзілі дзяўчаткі ў трыко, займалі дарожкі, пасля каманды ўскідваліся ўгору і беглі.

– Божа, якія маладзенькія! – сумна ўздыхнула яна.

– Бягуць дзяўчынкі шэсьцьдзесят дзвятага – сямідзятага гадоў! – грымеў мегафон далей, і на дарожках займала сваё месца новая чародка дзяўчатак.

– Як яны прыгожа бягуць. Асабліва вунь тая, у зялёнай майцы, – сказала яна.

Ён уважліва паглядзеў уніз. Сапраўды, дзяўчынка ў зялёнай майцы бегла як напаказ, як для карцінкі, высокая ўзняўшы галаву, выкідваючы далёка наперад даўгія прыгожыя ногі. У яе бегу было нешта з малонкаў па гісторыі старажытнага Егіпта.

– Ёй ня трэба бегаць. У яе прыгожыя ногі, а пастаянныя трэніроўкі іх сапсуюць, зробіць сухімі і тонкімі.

– Заўсёды нешта ад нечага псуецца, – пагадзілася яна.

Над стадыёнам праляцела варона і двойчы каркнула: “Карр! Карр!..”
– Гэта яна нам каркнула? – устрывожана спытала яна.
– Відаць, нам, бо ўнізе яе ніхто не пачуе. Але ў варон гэта называецца:
“Салют, я жыву!..”
Разьвітваючыся, чмокнула ў шчаку:
– Дзякуй табе.
– За што?
– За навуку. Каб шмат ня бегала і вучылася слухаць варон. – Павярнулася і пайшла не азіраючыся, быццам разьвіталася назаўсёды.

Я спакваля, настойліва ляпіў сябе, – характар, імя, жаданьні. Мне доўга здавалася, што я ўсё такі ж – цэльны, здаровы; і вецер, і дождж, і сьнег толькі загартоўваюць мяне, робяць мацнейшым, — і не заўважыў, як пачаўся працэс самаразбурэньня. Адчуў гэта позна, можа, запозна, калі ўжо засталося мала сілы на барацьбу. А барацьба нялёгкая, бо гэта вайна са сваім “Я”.

Бягу па жыцьці, як босы па лёдзе. Хочацца разagnaцца, ды ногі прыліпаюць і холадна ў падэшвы.

Зімы ўсё не было і не было. Сапраўдныя маразы і сьнег прыйшлі толькі пасля новага году. Я пайшоў не па дарозе, а напрасткі, правальваючыся па калена. Падумалася: вось ідзе чалавек, спатыкнуўся і ня ўстаў. Яго засыпала, замяло – і дзень мінуў, і тыдзень, і месяц. Прыгрэла сонца, вытаяў спачатку нейкі напамін пра адзеньне, а пасля і ўвесь чалавек. Усё гэта па другі бок ягонага жыцьця, а людзі б дзівіліся: чаго ён тут, ці ў яго дому няма, сям’і, дзяцей?.. І тут я ўбачыў, што з-пад белага сьнегу вытыркаецца нешта чорнае, як крысо паліто... Мяне аж скаланула: няўжо так і ёсьць? Падышоў. Не, рог чорнага карча... І адкуль ён тут?..

Для чалавека, які выйшаў з сяла, і ў горадзе сьнег заўсёды будзе звязвацца з сялом. Глядзіш з вакна, як наступае раніца, як сьвятлее сінька неба і сьнегу, бачыш маленькую цёмную постаць чалавека на сьнезе, і нешта далёкае, забытае ў скалыхваецца ў душы.

Успамінаецца замеценыя сьнегам вуліца, кругом ні душы, і раптам далёка з лесу пакажацца няясная кропка – чалавек, які дабіваецца сюды з другога сяла – па цаліку, без дарогі...

– Ты не мая, ты недзе далёка-далёка, і я ня ўпэўнены, што ты калі-небудзь станеш маёй. Ты са мной, а думаеш... Пра што ты думаеш?

– Я думаю пра нас... пра нас дваіх, – яна закусіла губу. Калі трэба было рашаць якое-небудзь цяжкае пытаньне, яна закусвала ніжнюю губу. Вочы яе супакойваліся, цямнелі, быццам завастраліся. – Я думаю пра нас з табой, пра твайго сына... Божа мой, чаму ў мяне заўсёды ня так, як у людзей і не тады, калі ў людзей? Ведаеш, у мяне няма нічога да тваёй жонкі. Быццам я раблю нешта ненармальнае, непрыгожае – не-а, нічога гэтага няма, а вось пра сына я ўвесь час думаю. Хто я для яго і што я нясу яму. Мне ўвесь час хочацца ведаць, што мы з табой адны, што мы ўдваіх, а гэтага няма... і, баюся, ніколі ня будзе.

– Ты сказала пра майго сына... А твой?

– Мой заўсёды са мной.

Я быў трохкі прыхварэў. Пасьля аблажыла, заваліла работа. Быццам чалавеку акрамя работы болей нічога ня трэба. Але цяпер, здаецца, правіўся і выйшаў на строгія высновы: не паддавацца мітусьні. Сьвет вялікі, а мы адны, мы пойдзем, а сьвет застанеца.

Каб ты ведала, як я чакаю твайго голасу, хаця і ведаю, што ён – усяго толькі нейкая доля цябе. Хай сабе доля, але гэта Ты.

Як воўк каля логава, кружуся думкамі вакол цябе...

Паміраць і то, мусіць, цікавей, чым жыць, бо ведаеш, што гэта назаўсёды, і ніколі нішто ня вернецца.

Зрада, як і подласць, не прыходзіць нечакана. Яны вырастаюць з маленькага. Маленькіх здрадаў і маленькіх подласцяў. Дзіўлюся, калі людзі пачынаюць гаварыць: “Ён ня мог так... гэта ня ён...” Яны гавораць гэта толькі таму, што раней нічога ня бачылі ці не хацелі бачыць. І наогул: дзеля чаго чалавек жыве? Няўжо для таго, каб шырэй разяўляць рот, калі хочацца спаць ці есці?

Чалавек – гэта радыус, і чым большы чалавек, тым большы радыус, тым большы разварот, у межах якога ён жыве, і тым большая амплітуда дабра і зла, што ідуць ад яго.

Жорсткасьць, як і боль, даецца чалавеку для самазахаваньня. То для чаго даецца дабрыня? Для самазьнішчэньня? Жорсткасьць узрастае там, дзе поле пакінула дабрыня.

Дзіўна, як чалавек вычэрчвае лінію свайго жыцця, скажам так: прыкідае яго сюжэт. Здаецца, выпадковыя словы, выпадковыя дзеянні, прадиктаваныя патрэбай моманту, а зірнеш пасьля і бачыш, што ўсё гэта ня так сабе, што чалавек усё напярод ведаў, а калі ня ведаў, то прадбачыў, не прадбачыў, то прадчуваў, і ўсё далейшае ішло ў згодзе з гэтым прадчуваньнем.

Як дух па сваёй сіле перавышае плоць, так і хваробы духу па сваім цяжары перавышаюць хваробы плоці... Гэта ня я, гэта Цыцэрон. Відаць, не адну ноч правёў чалавек у абдымках бяссонніцы, калі дадумаўся да такога. І ўсё-такі: што такое “дух” і што такое “плоць”? І чаму няшчасная “плоць” так часта валачэ чалавека з яго высокім “духам” куды захоча, і, што дзіўна, мала хто ўпіраецца. Ці не таму, што “дух” і “плоць” – гэта адно і тое ж, толькі адно можна памацаць, а другое не. То кожны цягне ў свой бок, то ўпрагаюцца разам. І тады ўжо нішто не паможа.

– Мне часта гавораць: “Мілая, вы ж дзелавая жанчына...”

А мне надакучыла быць дзелавой жанчынай. Я хачу быць проста жанчынай. Каб мяне цанілі за тое, што я жанчына. Я хачу, каб мяне кахалі. І сама хачу кахаць. Хачу лашчыць сваіх дзяцей, і, каб мяне лашчылі. А то загналі, як кабылу ў стойла, і радуйся – дзелавая жанчына...

Вясна, як і хвароба, пачынаецца з прадчуваньня. Яшчэ на дварэ мароз, быццам зіма ў самай сіле ці нават набірае разгон, хапнеш раніцай носам

паветра – і закіпяць на вачах сьлёзы. І сьнег валіць – машыны не пасьпяваюць вывозіць за горад. А падыдзеш да вакна, зірнеш на шэрае з прозеленьню неба, на вугал суседняга дому, – сьнег ля яго асеў, закрамянеў ад сонца, – і нешта варухнецца ўсярэдзіне: вясна, яшчэ адна вясна...

Езьдзіў да бацькоў. Хворыя, нямоглыя, але трымаюцца. Паглядзеў на свайго “ІЖа”. Яшчэ пабегае.

Выйшаў раніцай на двор. Ідзе дождж – ціхі, лёгкі вясновы дождж. Пастаяў ля бярозкі, паспытаў соку: за ноч найшло паўбанкі. Салодкі, халодны, аж зубы зайшліся. Над зямлёй ні то дым, ні то парнасьць, цішыня і лагода ў паветры, толькі гэтага дажджу і не хапала, каб усё пайшло ў рост. Першы раз падумалася пра тое, што зусім нястрашна і самому легчы ў гэтую зямлю, і хай дождж абмые твой твар – жывому ці мёртваму. Хоць вазьмі лапату і капай сабе магілу. Ні страху, ні жалю. Які спорны ўраджайны дождж. Ня дождж – дожджык. “Дожджык, дожджык, сыпані, мы паедзем на кані, Богу памолімся, Хрысту паклонімся...” Сьпявалі так, калі былі малымі, можна і цяпер. Адчуваньне, быццам нічога не змянялася: падкасай калашыны і танцуй па лужынах.

Кожнай вясной дрэвы апраанаюцца ў новую лістоту – зелянеюць. Так і чалавечае сэрца чакае сваёй пары – пары амаладжэньня. Чакаў гэтай пары і я, верыў і ня верыў, што яна калі-небудзь прыйдзе, але чакаў. І яна прыйшла ў вобразе пані то з шэра-зеленаватымі, то з цёмна-жалудовымі вачамі, з кудзеркамі коратка пастрыжаных чорных валасоў, што капрызна спадаюць на высокі белы лоб. Жаданьне бачыць яе жыве пастаянна, што б ні рабіў, дзе б ні быў. Яна ўва мне, як абавязковая зададзенасьць, на прысутнасьць якой мая воля зусім не патрэбная. Яна ўладарыць нада мной, і я рады гэтай уладзе. Адно стрымлівае: я ня ведаю, хто для яе я? Выпадковы вандроўнік, на якім па нейкай прычыне затрымаўся цікаўны жаночы позірк, ці нешта іншае? Сэрца баліць, а душа радуецца.

– Бабуля, ты грашыла?

– А што гэта такое, даражэнькі?

– Ну, з чужымі мужыкамі спала?

– Ды хіба з чужым мужыком засьнеш?..”

– Гэта пра нас?..

– Гэта пра мяне.

– Я баюся, што ўсё, што між намі, што ў нас з табой, гэта нерэальнае, як сон. Сон скончыцца – і нічога не застанеца, апрача расчараваньня і жалю. Я як паляўнічы, які выйшаў на паляваньне з фотаружжом: быццам бы і ўпаляваў, а ўзяць у рукі няма чаго. Птушка паляцела, застаўся толькі яе цень, мёртвы адбітак, напамін пра тое, чаго не было.

– Прыйшло запрашэньне з Сахаліну. Там у абласной газеце ў сельгасадзеле ёсьць месца.

– Ты сам туды папрасіўся?

– Я толькі спытаў, ці ёсьць у іх месца...

– Зноў уцякаеш ад мяне?

– Ня ўмею доўга сядзець на адным месцы...

Шэры затуманены перон і яна на пероне – прыціхляя, прасьветлена-сумная. Ад’язджае да маці: “Мне трэба пабыць адной, трэба сабрацца”. Я яе разумеў, мне таксама трэба было “сабрацца”... Маўчалі і адначасова гаварылі – вачамі, рукамі, дыханьнем...

Правядніца паклікала ў вагон. Я пацалаваў яе ў шчаку, яна прыгарнулася да мяне рашучым адчайным рыўком. Потым стаяла ля вакна вагона, і сумная пяшчота была ў яе позірку. Яе губы нешта шапталі. Пачала пісаць пальцам на шкле. “Бывай?..” “Прыязджай?..”

Цягнік крануўся, як заўсёды, нечакана. Я пайшоў побач з вагонам, абмінаў людзей і шоў далей. Цягнік паволі набіраў хуткасьць, а мы працягвалі перагаворвацца позіркамі.

Група людзей перагарадзіла дарогу, і пакуль я абмінаў іх, вагон ужо быў далёка.

Ідучы дамоў, думаў пра шчасьце, якое падаравала жыцьцё, – сустрэчу з ёй, і пра тое, што гэты цягнік павёз тое шчасьце назаўсёды... Дома чакалі жонка, сын. Што ім скажу?.. Нічога не скажу. Ды ў мяне ніхто нічога і пытацца ня будзе. Галоўнае ўжо сказаў сабе: еду на Сахалін. І чым хутчэй – тым лепей. Уцякаю? Уцякаю...

Пішуцца гэтыя кароткія думкі з дарогі, каб сказаць пра тое галоўнае, што ёсьць і што вельмі дорага і блізка сэрцу, балюча сэрцу: цяжка сваімі рукамі звязваць крыльце сваёй душы. Быў страх ад невыпадковасьці двойчы паўторанага пытаньня: ці не шкадую я аб усім тым, што было між намі. Ужо ў самім пытаньні чулася шкадаваньне. Шкадаваньне – гэта пераацэнка ці адмаўленьне. Калі гэта адмаўленьне, то тут можна сумаваць і зьмірыцца. А калі гэта шкадаваньне аб тым, што ёсьць?

І зноў сон. Нібыта я і яшчэ нейкія людзі – мужчыны, жанчыны – ідзем пакланіцца сьвятыням ці то ў Палесьціне, ці ў Ізраілі. Ідзем па разьмяклай дарозе, жоўтая гліна, жоўтая вада, чаравікі мокрыя, раскислыя, жанчыны сьлізгаюцца па гразі, ускрыкваюць...

А з-за павароту насустрач нам таксама ідуць людзі, шмат людзей. Яны вяртаюцца “адтуль”, яны прычыніліся да сьвятыняў; хто апрануты, хто голы, але ніхто не саромеецца сваёй галізны. Людзі ідуць паўз нешырокую і неглыбокую рэчку са сьветлай хуткай вадой. Гэта рака Іярдан. Ня ведаю адкуль, але я ведаю, што рака гэта – Іярдан. Каб прайсьці да сьвятыняў, трэба абавязкова акунуцца ў яе воды. Голая жанчына, што ішла перада мной, разьбягаецца і нырае ў ваду, хаваецца ў ёй уся, выходзіць на бераг і ідзе далей. Разьбягаюся і я і як быў – у касьціме, у чаравіках – таксама кідаюся ў ваду, але ніяк не магу ўтапіцца ўвесь: галава ў вадзе, грудзі ў вадзе, а сьпіна наверх, а трэба схавацца ўсяму. І я чую нейчы голас, ён нібы над вадой, нібы ўва мне: “Давай яшчэ, давай яшчэ!” Я ныраю яшчэ раз, і яшчэ і нарэшце, здаецца, хаваюся пад вадой, выходжу з яе і іду за ўсімі. Пасьля распранаюся і разьвешваю адзеньне сушыцца на ёлцы. На ёй ужо сядзіць нехта, і зноў мне ня страшна, што я голы... Потым я на зямлі, шукаю сваю вопратку і не магу знайсці. Пытаюся ў нейкіх маладых жанчын, дзе яна можа быць. Яны паказваюць на старую жанчыну з тварам сьвятой, моў, яна тут вырашае ўсё. Яна глядзіць на мяне спагадным мудрым позіркам і прыносіць белую сподною

кашулю. Кашуля падобная на тую, што была на мне, а можа, і тая... Я надзяваю яе. Хачу разлічыцца са старой за яе дабро да мяне, грошы ў мяне ёсць, але старая некуды знікае...

Мне трэба дабірацца дамоў, але аўтобусы адсюль ня ходзяць, а ходзяць з нейкага іншага месца, і мне, відаць, давядзецца заначаваць тут...

Прысьніўся сон, што быццам Ты пайшла
Адна, як здань,
У сьвет чужы, халодны,
Адкуль не пазваніць і не вярнуцца,
Дзе ўсё нябыт, пустэча, цішыня.
Здалося, быццам Ты – гэта ня Ты,
А сьветлы цень далёкага жыцця,
Якое ці было, ці не было.
Я – сам сабе Пастух.
Пасу сябе і час,
Дзе ноч плыве бясконца.
Прачнуўся я. Ці страх мяне падняў,
Ці, можа, прадчуваньне злой бяды...
Вакно, як крыж.
І поўня за вакном.
І глуха так, што чутна,
Як недзе на другім баку зямлі
Шкрабецца мыш.
І раптам нібы певень засьпяваў –
Даў знак на дзень, надзею на жыццё.

Гэтым вершам заканчваліся запісы.

Віктар Пятровіч склаў чорныя блакноты на дно чамадана, як яны і ляжалі некалі, накрыў старымі газетамі, наверх высыпаў усё астатняе – кніжкі і кніжачкі, блакноты і блакноцікі – і зачыніў вечка. Няхай ляжаць...

Жонка Івана Дзям'янавіча правільна зрабіла, што ня стала разбірацца ў запісных завалах мужа. Што б яна ў іх вычитала?..

Па вуліцы нехта праехаў на матацыкле — матор пратарыхцеў за сьцяной і заціх у канцы сяла. Якія падобныя галасы ў гэтых матацыклаў, хоць палюбіць іх можа ня кожны. Іван Дзям'янавіч тут быў катэгарычны: «Матацыкл — гэта дзьве сьмерці: адна — каго зьбіў, другая — хто зьбіў. Гаварыў так, а з сядла ня злазіў.

Выходны дзень, Віктар Пятровіч дома, нешта чытае і раптам чуе за вакном рохканьне матацыкла. Кватэра на першым паверсе, вакно выходзіць у двор. Віктар Пятровіч адсоўвае фіранку — зірнуць, хто б гэта мог быць. Іван Дзям'янавіч: адна нага на асфальце, усё астатняе — на сядле. «Чаму не заходзіш?» — «Не магу: нага разьбітая. Калі зьлезу — назад не ўзьбяруся. Вынясі вады: у роце сушыць». Іван Дзям'янавіч ехаў ад бацькоў і недзе каля Салігорску, на прамым і чыстым бетоне з бакавога зьезду вылецеў матацыкл з люлькай. «ГЖа» з правай нагой матацыкліста ён зачэпіў люлькай і, нібы нічога не было, пагнаў па бетонцы. Ужо ў прыдарожнай канаве, метраў праз пяцьдзсят ад месца сустрэчы, Іван Дзям'янавіч хацеў устаць і ўбачыў, што правая нага ня хоча слухацца. Матацыкл быў на хаду, толькі сагнутая падножка. Якраз ехаў мужык на кані з падводай. Ён перабінтаваў пакалечаную нагу і дапамог узьлезці на матацыкл. І вось Іван Дзям'янавіч тут. «Ну, няхай ты зьбіў, гэта дарога, рознае бывае, дык хаця ж азірніся: як там той?.. Сёньня ты яго, заўтра нехта цябе... Не азірнуўся... Добра, што толькі нагу пажываў, а калі б нешта бліжэй

да могілак?...» — хацеў зразумець другога чалавека Іван Дзям'янавіч і ня мог. На ўгаворы застацца, каб паказаць нагу доктару, не пагадзіўся. «Мне ж да маёй раёнкі засталася нейкіх сто кіламетраў. Галоўнае — выехаць на трасу, а там не прападзём». З тым і выруліў з двара. Калі праз дзве гадзіны Віктар Пятровіч дазваніўся да пакалечанага, той ужо ляжаў дома на канапе, адкінуўшы ўбок, як нешта чужое, заціснутую ў гіпс непаслухмяную правую нагу...

Віктар Пятровіч вярнуўся да стала. Хацеў яшчэ раз узяць у рукі таго няшчаснага шэршня, паглядзець на яго. У кутку вакна, куды Віктар Пятровіч паклаў яго тым разам, шэршня не было. Не было яго і на падваконьні, не было і на стале. Віктар Пятровіч адсунуў стол: ці не зваліўся ён на падлогу. Нідзе нічога і нікога.

Акрамя Віктара Пятровіча на лецішча ніхто не прыязджаў, а ён ня быў тут цэлы тыдзень. Не магло ж гэтае вусатае стварэнне ажыць і паляцець. Ды калі б і ажыў, то куды б ён дзеўся з хаты? І толькі цяпер Віктар Пятровіч убачыў, што фортка на другім вакне адчыненая. Перад ад'ездам забыўся ўзяць на зашчэпку, і, відаць, вецер зрабіў сваё. Адчыніў, каб выпусціць мёртвага шэршня? Містыка дый толькі. Але іншага тлумачэння ў Віктара Пятровіча не было, і ён супакоіўся: хай будзе так. І зачыніў фортку.

---

*Рэдакцыя «Дзеяслова» шчыра вініуе свайго старэйшага сябра
Анатоля Паўлавіча КУДРАЎЦА з 70-годдзем
і зычыць яму плёну і творчага здароўя яшчэ на доўгія гады
працы на карысць нашай літаратуры.*
